

Omume Ụka Taa

Ha bu

**Omenala ka o bu
Akwụkwọ Nso?**

Randolph Dunn

Okwu mmalite

Ikekwe ọtụtụ n'ime anyị anụwo okwu ndị dị ka "Ofufe Ofufe" bụ ihe na-agwụ ike, na-agwụ ike, na-adighị arụ ọrụ, na nke na-adighị mkpa, a haziri ahazi na ọ dighị egbo mkpa m. Ha enweela nkụda mmụọ na enweghị mmasị ebe ndị ọzọ nwere afọ ojuju.

Kemgbe mbilite n'ọnwu nke Kraịst, ọtụtụ "ndị ikom gụrụ akwụkwọ/Ndị ọkà mmụta Bible" atugharịwo ma kọwaa ihe odide ndị dịnụ nke Ozioma na Akwụkwọ Ozi. Ruo ọtụtụ afọ, ndị eze na ndị ndú okpukpe kwere ka ọ bụ nani mmadụ ole na ole a họtara ahọtara ka ha na-aga. Ka afọ gara aga, a chọtara ọtụtụ ihe odide ndị gara aga na-emepụta ntugharị asụsụ dị iche iche, ntugharị asụsụ na-enweghị isi.

Nkuzi na omume ewepụtara n'akwụkwọ nta a bụ nghọta nkeonwe, nkọwa, nke ndị odee dere gụnyere nghọtahie n'etiti ha gbasara ihe ọ pụtara. Ndị nchikọta anaghị akwado echiche ha mana ọ na-ewepụta ha maka ntụnyere Akwụkwọ Nsọ, nleba anya na nkọwa dabere na nghọta nkeonwe nke akwụkwọ nsọ.

Nkọwa nke nkuzi abughị eziokwu dika Ozioma ahụ dị. Ya mere, enwere ike inwe nkọwa dị iche iche. Ọ dị mkpa ka obi mepere emepe nyochaa nkọwa na omume, iji tụọ ha na Akwụkwọ Nsọ.

Nzukọ-nsọ m ọ bụ Nzukọ-nsọ Agba Ọhụrụ n'ezie?"

Ezi Ndị juru okwukwe, hà ga-ebili?

Iso Ụzọ Kraịst na-ekpere arụsị? Ichoghari mgborogwu nke Omume Ụka anyị

Ebee Ka Ozizi Ndị Kraịst Si Nweta?

Nchegbu gbasara Ụlọ/obere Ụka

Riba ama1. Ntụaka ibe (xx) na-ezo aka na nomba ibe akwụkwọ ebe ndebanye aha y na-ezo aka na ndetu ala ala n'ime isiakwụkwọ. Achọtara okwu m dij ka (rd).

Uka m ò bu nzuko agba ohuru n'ezie?

N'akwukwo ozi ya Darryl M. Erkel na-ekwu, si: "Otutu choochi na-ekwu na ihe nile ha na-eme dabeere n'Agba Oheru, ma nke bu eziokwu bu na ihe ka otutu na choochi ndi na-azoro na ha bu "ndi na-ezisa ozi oma" na-eme nnoo ntakiri n'ime ihe Akwukwo Nso cheworo maka mgbako di iche iche." Tulee ajuru ya ndi a:

1. Agba Oheru na-akuzi na ogbako di n'ime ka a ga-abu onye ozuzu aturu na nkuzi site n'otutu ndi nwoke tozuru oke nke Akwukwo Nso mara di ka ndi okenye (Olu Ndiozi 20:17,28; 1 Ndi Tesalonika 5:12-13; 1 Timoti 5:17; Ndi Hibru 13:17; Jemes 5:14; 1 Pita 5:1-4).

Nke a bu eziokwu, gini kpatara na o bu naani otu nwoke na-azu otutu n'ime uka anyi? Gini mere otutu choochi taa ji kewaa ndi ndu ha ibu ndi isi ochichi nke "onyeisi pasto," "pasto na-akporita," na "otu ndi okenye"—karisia mgbe Agba Oheru emeghi ka ndi ndu ogbako di iche iche di otu ahu?

2. Agba Oheru na-akuzi na ndi ozuzu aturu ga-esi n'okwa na nzuko nke ogbako puta (Olu Ndiozi 14:23; 2 Timoti 2:2; Tajos 1:5).

Nke a bu eziokwu, gini kpatara na ulo uka anyi na-achokari ndi nkuzi nwere ike na-abughi ogbako ha ugbo a? Gini kpatara na choochi anyi anaghi azu ma na-azu ndi nwoke nke ha ka ha buru onye ndu nke ozuzu aturu? O bu omume anyi na-eme ugbo a nke iguzobe "komitii na-acho ndi ozuzu aturu" dabere n'Akwukwo Nso ma o bu omenala mmadu?

3. Agba Oheru na-akuzi na ogbako ogbako ga-abu ebe Ndi Kraist na-eji onyinye ime mmuo ha na-agbarita ibe ha ume ihu n'anya na iru ezi omume (Ndi Rom 12:6-8; 1 Ndi Korint 12:4-14; 14:12,26; Ndi Kolosi 3:16; Ndi Hibru 10:24-25; 1 Pita 4:10-11).

Nke a bu eziokwu, gini kpatara na otutu n'ime anyi anaghi ekwu ma o bu mee ihe o bu la n'ime ozi uka? Kedu ihe kpatara ibia uka ji buru mmemme ndi na-ekiri egwu kama ibu mmemme isonyere? Gini mere anyi ji tinye oru anyi nke iwulite ibe anyi na ije ozi n'aka ndi ukochukwu okachamara?

4. Agba Oheru na-akuzi na ndi niile no n'otu n'otu ga-ewulite ogbako obodo na ijere ya ozi- "n'ih na ahụ ahụ abughi otu akuku, kama o di otutu" (1 Ndi Korint 12:14; 14:12,26-31; Ndi Efesos 4:16).

Nke a bu eziokwu, gini kpatara ozi uka anyi ji lekwasị anya n'otu akuku nke ahụ (ya bu, "pasto")? Olee ebe, n'ime Testament Oheru, a na-akuzi na mmadu ije ozi ma o bu okwuchukwu ya ga-abu isi ihe na-eme n'ogbakọ?

5. Agba Ọhụrụ na-akuzi na Onye Kraịst ọ bụla bụ onye ozi [diakonos (rd)] na onye nchụàjà n'ihu Chineke (1 Pita 2:5,9; Nkpughe 1:6).

Nke a bụ eziokwu, gịnị mere anyị ji nọgide na-enwe ọdịiche dị ka “ndị ụkọchukwu” na “ndị nkịtị”? N’ihe ndabere Akwụkwọ Nsọ dị ahaa ka anyị ji kee ahụ Kraịst ụzọ abụọ: “ndị ụkọchukwu” na “ndị nkịtị”? Ọzọkwa, ọ bụrụ na Onye Kraịst ọ bụla bụ onye ozi, gịnị mere na a naghị ekwe ka anyị na-ejere ibe anyị ozi n’ogbakọ?

6. Agba Ọhụrụ na-edekọ ihe atụ ebe nri anyasị nke Onye-nwe bụ nri zuru oke n’ime ihe gbasara ọhụ, mkpakorita ụmụna (Ọrụ 2:46; 1 Ndị Kọrint 10:16–22; 11:18–34).

Nke a bụ eziokwu, gịnị kpatara anyị ji gbanwee Nri Anyasị nke Onye-nwe ka ọ bụrụ emume dị omimi na ọbuna ihe omimi? Gịnị mere omume Nri Anyasị nke Onyenwe Anyị ugbo a ji dị ka olili ozu karịa ememe? Gịnị mere anyị ji kwenye na ọ bụ nanị ndị ụkọchukwu “e chiri echichi” nwere ikike “ịchịkwa sacrament” mgbe Agba Ọhụrụ na-akuzighị ihe a?

7. Jizọs kuziri na ndị Ya agaghị enye ma ọ bụ were onwe ha utu aha nsọpụrụ nke mere ka ha di iche na ọtù ụmụna ndị ọzọ nke Ndị Kraịst (Matiu 23:6–12; Mak 10:35–45).

Nke a bụ eziokwu, gịnị kpatara ọtụtụ ndị isi ụka taa ji enye onwe ha utu aha di elu di ka "Reverend," "Ozizi," "Bishop," "Pastor," "Senior Pastor" [ma ọ bụ "Nwanna" (rd)]? Gịnị mere ha ji chee na ọ di mkpa iji utu aha ndi di otu ahụ buo ụzọ malite aha ha - karịsịa mgbe Agba Ọhụrụ machibidoro ya?

8. Agba Ọhụrụ na-akuzi na Ndị Kraịst kwesiri ina-ele ọbia ma ndị kwere ekwe ibe ha ma ndi nọ n’èzí (Matiu 25:34-40; Ndị Rom 12:13; 1 Timoti 6:18; Taijtos 3:8, 14; Ndị Hibru 13:2; 1 Pita 4:9).

Nke a bụ eziokwu, gịnị kpatara na ọtụtụ n'ime anyi anaghị emeghere ndi ọzọ ụlọ anyi? Gini mere ọtụtụ Ndị Kraịst ji eleghara mkpa anụ ahụ nke ibe ha anya? Gini mere ile ọbia ji bụrụ omume echefuru echefu n'ọtụtụ chọọchị? Ebe enweghị ihunanya na nchebara echiche pụtara ihè n'ebe ndi ọzọ nọ, ọ bụ ihe ijuanya mere ọtụtụ n'ime ụka anyi ji na-ajụ oyi ma na-anwụ? [Ma ọ bughị naanị ihe na-eme n'ụlọ mmadụ ile ọbia. (rd)]

9. Nzukọ-nsọ nke mbụ na-ezukọ ihe fọrọ nke nta ka ọ bụrụ nanị n’ụlọ di iche na nnukwu ụlọ okpukperechi (Ọrụ 20:20; Ndị Rom 16:5; 1 Ndị Kọrint 16:19; Ndị Kọlọsi 4:15; Faịlimon v.2; 2 Jọn v.10). [E nyeghị iwu ka a na-enwe nzukọ n’ụlọ, ọ pụkwara ibụ nanị ihe dịnụ. (rd)]

Nke a bụ eziokwu, gịnị kpatara anyị ji eche na ọ di mkpa imefu nnukwu ego nke Onye-nwe n'ụlọ ụka na katidral nke enwere ike iji naanị otu ugboro ma ọ bụ ugboro abụọ n'izu? Nke a ọ bụ ezi onye nlekọta nke akụ ego nke Chineke na-enye? Kedu ihe kpatara ọtụtụ ụka ji enwe nnukwu mmefu ego maka ọrụ owuwu ụlọ, ụgwọ ọnwá ndi ọrụ na nhazi karịa maka ozi ala

ọzọ, ndị ogbenye na ndị ozi gbasara ndị mmadụ? Gịnị ka nke a na-ekpughe banyere ihe ndị anyị na-ebute ọzọ?

Erkel kwubiri, sị: "Eziokwu bụ, anyị eketawo ọdịnalala na omume n'ime ọka anyị bụ ndị na-enweghị ihe ndabere na New Testament. N'ụzọ dị mwute, ọtụtụ n'ime anyị enwebeghị nsogbu ijụ ajujụ ma ọ bụ nyochaa omenala ndị a. Ma ọ bụrụ na anyị ga-ahụ ezi mmeghari nke ọka, anyị aghaghị itughari uche n'ihe a dum a na-akpọ "ọka" ma chọọ imezu ihe niile anyị na-ekwu ma na-eme n'ụzọ kwekọrọ n'ụkpụrụ nke New Testament nke Asia [Letters of New Testament in the New Testament. Jọn onyeozị mere ka anyị mata na ọ bughị ụkpụrụ na omume nile nke ọka mbụ ka ekwesiri igbaso (rd)]

"Ị dila njikere maka ihe ịma aka ahụ ma dị njikere 'inwale ihe niile ma jidesie ihe bụ eziokwu ike' (1 Ndi Tesaloniaka 5:21; d. Oru 17:11)? . . . (www.5solas.org/media.php?id=82)

Biko ndi ezi okwukwe a ga-ebili?

David Bercot na Ndi juru okwukwe n'ezie ga-ebili? Mbiputa nke atọ, 1989, Scroll Publishing, Amberson, PA na-enyocha ọfọdụ nkuzi n'ime Testament Ọhuru nke Ndi Kraist nari afọ mbụ kweere ma mee. Ọ na-ekwu na "Iso Ụzọ Kraist oge mbụ bụ mgbanwe nke gabigara n'ụwa oge ochie di ka oku sitere n'osisi akoro. Ọ bụ otu mmegide na-emegide otu okpukpe ndi na-emegide otu ndi bu isi nke oha ndi Rom. Di ka Tertullian dere, si: "Asompi anyi dabeere n'otu nke ndi nna nna anyi, megide ikike nke odinalala, megide iwu mmadu mere, megidere echiche nke ndi maara ihe n'ụwa na omenala megidere omenala (p.5).

Ufodu ihe e ji amata ndi na-eso uzọ kwesiri ntukwasị obi nke oge mbụ bụ:

- a. Nkewa na ụwa
- b. Ihunanya enweghi atụ
- c. Ntukwasị obi nrubeisi (pg. 15)

"Ya mere, ọ bụ ihe ijuanya na chọochi ndi na-ekwusa ozi oma nke oge a na-ekwu na Ndi Kraist nke nari afọ ole na ole mbụ bụ nani ikuziri ma na-eme omenala nke oge ahụ. Nke ahụ bụ ihe mgbagwoju anya karisịa ebe ọ bụ na ndi Rom katoro Ndi Kraist nke oma n'ihina ha adighi agbaso ụkpuru omenala nke oge ahụ." (pg. 25)

Otutu Ndi Kraist taa adighi ka ndi na-achoghi mgbanwe na-abughi Ndi Kraist ma e wezuga na ha na-agachi chọochi anya. Dika omumaatu, ha:

- a. Lelee otu nturu ndu ahụ.
- b. Na-enwe nchegbu banyere otu nsogbu nke ụwa.
- c. Na-etinyekwa aka n'ichuso ihu ihe onwunwe n'anya nke ụwa. (pg. 16)

Ọtụtụ n'ime ihe ndị metụtara omenala chere Ndi Kraịst narị afọ nke iri abụọ na-eche ihu bụ otu okwu ahụ chere chọchị mbụ ihu.

- a. Igba alụkwaghịm
- b. Ime ime
- c. Ejiji dị elu - ịdị umeala n'obi dị ala
- d. Ntụrụndụ nke R kwadoro
- e. Echiche evolushọn
- f. Enweghị ahaghị nhata nke ndị mmadụ
- g. Ọrụ ụmụ nwanyị n'okpukpe (pg 26-38)

"Ndi Kraịst narị afọ mbụ nwere ụkpụrụ na ụkpụrụ dị iche iche di nnọọ iche ka ha juru nturundu, nsopuru na akunuba ka ha na-ewere onwe ha di ka ndi obia n'ụwa a." (pg. 17) "Otú ha si ebi ndu bu uzọ bú isi ha si agba àmà." (pg. 39)

Àmà (igba ama) na uzọ ndu nke Ndi Kraịst oge mbụ bụ ntọhapu kpam kpam mere site na:

1. Ọrụ nkwardo nke ụka

Ụka [ndi Chineke tinyere n'ime Kraịst (rd)] bụ ndi gi na ha na-akpakorita mgbe nile, ndi nwere otu ụkpuru na àgwà ahụ, ndi na-agbakwa gi ume ma na-ewuli gi elu mgbe nile ka i nogide na-ekwesị ntukwasị obi. Ha bụ otu a dọọ aka ná ntị mana ha anwaghị ime iwu ma o bụ mezie ezi omume. Kama, ha dabere na nkuzi ziri ezi, ihe nlere anya na ike mgbanwe nke Mmụọ Nsọ. (pg. 42) Ndi ntughari ga-esi n'ime gbanwee site n'igbanwe obi ha na-anaghị erubere isi ihe ụfọdụ choro. (pg. 43)

Ndi ndu ha kporo ndi nlekota, ndi ozi, ndi nlekota, ndi okenye na ndi ozuzu aturu (ndi ozuzu aturu) sitere n'ime ogbakọ ha. Ndi niile mara ebe ha siri ike na adighi ike ha. Ndi ikom a kuziiri ihe site n'okwu onu na ihe nlereanya obuna tupu ha ewere oru nke nduzi na idu ndu. (pg. 45) Naani ihe ha na-eche bu odimma ime mmuo nke onye o bu la no n'ogbakọ ha. N'ezie, o nwere ike ibu na ha ejirila oge ha niile ruo oru a kacha mkpa. O buru otu ahụ, o ga-abu na a na-akwado ha notu ebe a na-akwado ndi inyom di ha wuru na umu mgbei.9 (pg. 47)

2. Ozi nke obe- Uzọ kachasi ike nke izisa ozi oma bu ntachi obi ha na-ata ahuhu na onwu n'ih na ha juru igonari Kraist. (pg.49) Clement dere na nke ahụ ná nkezi Ndi Kraist, si: "A puru ijikota obe site n'itachi obi n'alumdi na nwunye na-ekweghi ekwe, irubere nne na nna na-ekweghi ekwe isi, ma o bu ita ahuhu di ka ohu n'okpuru nna ha ukwu na-ekpere arusi. (pg. 50)

3. Nkwenye na nrubeisi bu njiko aka di n'etiti mmadu na Chineke - Na mbu, Onye Kraist oheru na-eso Chineke na-ejeghari nso dabere n'ike Ya. Ma ka oge na-aga, ha na-amalitekaru ila azu na ndabere ahụ. (pg. 52) Martin Luther kuziri na mmadu apughu ime ihe oma o bu la site nonwe ya nakwa na ma ochicho na ike irubere Chineke isi sitere n'aka nanu ya.15 Ndi Kraist

oge mbụ kweere n'uzọ dī iche. Origen dere, sī: "Ọ [Chineke] na-eme ka ndī mmadụ mara onwe ya bụ ndī, mgbe ha mesiworo ihe nile ike ha ga-ekwe, na-ekwuputa na enyemaka dī ha mkpa sitere n'aka Ya. (Fil. 4:13) (rd)] Ọ bughị arịrịọ otu mgbe kama ọ bụ usoro a na-aga n'ihu. Igbu ụzọ anụ ahụ anyị ga-emerụ ahụ, ma ọ bụrụ na anyị adighi njikere ita ahụhụ n'ime ime anyị, na-aluso mmehie anyị ọgụ, mgbe ahụ, Chineke agaghị enye ike (Rom 8:13; 1 Kọr. 9:27) 20 (pg. 54) Mmadụ nwere ike igbanahụ ihe mgbu na nhụjuanya n'uzọ dī mfe ma ọ bụrụ na ha choro ime otú ahụ, site n'igonari Kraist. Ma mmadụ ga-atachi obi site n'itukwasị Chineke obi.21 (pg 55)

Ihe odide Ndī Kraist oge mbụ megidere nkwenkwe okpukpe okpukpe m otú ahụ David Bercot kwuru. Ọ kwaputara ise wee nye ihe akaebe:

1. Ihe Ha Kwere Banyere Nzọputa

a. Azọputara anyi site n'okwukwe nani?

A gwala anyi na "mgbe Constantine merusiri ụka, ọ malitere iji nwayọọ nwayọọ malite ikuziri na ọrụ na-ekere okè na nzọputa anyi. N'uzọ ziri ezi ahukari nke diruru na njọ na-ese bụ na-esony akukụ si Francis Schaeffer's Olee Otú Anyi Kwesiri Idi Ndụ Mgbe ahụ? Mgbe ọ kowachara odida nke Alaeze Ukwu Rom na odida nke mmuta n'ebe odida anyanwụ, Schaeffer dere, sī, 'Ekele diri ndi monk na ndi Greek. Ka o sina di, Iso Uzọ Kraist nke e debere n'ime Testament Qhuru ji nwayọọ nwayọọ ghogbuo ihe omume mmadu: Na-amubawanye ikike nke chorochi ahụ ụzọ n'elu ozizi nke Akwukwo Nso, e nwekwara nkwasị ike na-eto eto mgbe nile na nzọputa dī ka ọ dabere na uru nke Kraist, kama iru ọrụ nke Kraist.'1

"Dī ka Schaeffer, otutu ndi na-edede akwukwo ozi oma na-enye echiche na nkwenye na uru na ọrụ nke anyi na-emetuta nzọputa anyi bu ihe ji nwayọọ nwayọọ na-abanye na chorochi mgbe oge Constantine na odida Rome gasiri. Ma nke ahụ abughị eziokwu.

"Ndī Kraist oge mbụ kweere n'ụwa nile na ọrụ ma ọ bụ [na (rd)] nrubeisi na-ekere okè dī mkpa na nzọputa anyi?" (pg 57) Polycarp dere "Onye mere ka O si na ndi nwuru anwu bilie ga-akpolitekwa anyi - ọ bụrụ na anyi eme uche ya ma na-eje ije n'iwu Ya." (pg. 58) Clement nke Alexander dere, sī: "Onye na-enweta [eziokwu ahụ] ma na-ekewa onwe ya n'oru oma ga-enweta ihe nrite nke ndu ebighi ebi." Origen, Hippolytus, Cyprian na Lactantius niile dere na nchikota. (peeji nke 59)

b. Nke a oputara na Ndī Kraist na-enweta nzọputa site n'oru?

Ee e, Ndī Kraist oge mbụ akuzighi na anyi na-enweta nzọputa site n'ichikota ezi ọrụ. (PG 60) Dī ka ihe atụ: Clement nke Rome - "anyi] Otú ahụ ka Polycarp, Banabas, Justin Martyr na Clement nke Alexander na-ekwukwa banyere otu ihe ahụ. (pg. 61)

c. Okwukwe na Arụ Ọrụ Na-akpakọrịta?

Ee e, ma "Augustine, Luther na ndị ọzọ ọdịda anyanwụ ọkà mmụta okpukpe kwenyesiri ike na anyị na e nwere ihe na-apụghị imekọrịta ihe esemokwu n'etiti nzọpụta dabeere na amara na nzọpụta conditioned na ọrụ ma ọ bụ nrubeisi. Ha ejiriwo a falacious ụdị arụmụka a maara dị ka 'ughā dilemma,' site n'ikwu na e nwere nanị abụọ ohere banyere nzọpụta: ọ bụ ma (1) a onyinye sitere n'aka Chineke na-arụ ọrụ ma ọ bụ ihe (2) a na-enweta site na Chineke ọrụ. onyinye abụghị obere onyinye naanị n'ihī na ọ dabere na nrube isi." (pg. 62)

Ndị Kraịst oge mbụ kweere na nzọpụta bụ onyinye sitere n'aka Chineke ma Chineke na-enye onye ọ bụla Ọ masịrị onyinye Ya. Ọ na-ahọrọ inye ya ndị hụrụ Ya n'anya, tụtwasị obi ma na-erubere Ya isi. (pg. 62)

Naanị n'ihī na mmadụ na-ahọrọ ihe n'inye ihe, ọ dighị agbanwe onyinye ahụ ibụ ụgwọ ọrụ. (pg. 62)

d. Ee, mana Akwụkwọ Nsọ kwuru...

- Ọ bughị onye ọ bụla nke na-asị m, 'Onyenwe anyi, Onyenwe anyi,' ga-aba n'alaeze eluigwe, kama ọ bụ onye na-eme uche Nna m nke bi n'eluigwe." (Mat. 7:21)
- Onye na-atachi obi ruo ọgwụgwụ ka a ga-azọpụta. (Mat. 24:13)
- Ndị niile nọ n'ili ga-anụ olu ya wee pụta – ndị mere ihe ọma, na mbilite n'ọnwụ nke ndụ, na ndị mere ihe ọjọọ, na mbilite n'ọnwụ nke ikpe. (Jọn 5:28, 29)
- Le, Mu onwem nābia ngwa ngwa, ugwo-olum di kwa n'akam, inye onye ọ bụla dika ọlu-ya si di. (Mkpu. 22:12)
- Lezie anya na onwe gi na nkuzi. Nọgide n'ime ha, n'ihī na n'ime nke a, i ga-azọpụta onwe gi ma ndị na-anụ olu gi. (1 Tim. 4:16)

N'ihī ya, ihe kacha mkpa abughị ikwere n'Akwụkwọ Nsọ, kama ọ bụ n'isugharị Akwụkwọ Nsọ. Akwụkwọ Nsọ na-ekwu na "site n'amara ka e ji zọpụta unu site n'okwukwe, nke ahụ esiteghikwa n'onwe unu; ọ bụ onyinye Chineke, ọ bughị nke ọrụ, ka onye ọ bụla ghara inya isi." (Efe. 2:8, 9) Ma Bajbūl kwukwara, sị: "Unu na-ahụ na a na-agụ mmadụ n'onye ezi omume site n'ọrụ, ọ bughikwa naanị site n'okwukwe." (Jems 2:24) Ozizi nzọpụta anyị [Krisendom n'ozuzu ma kpomkwem na chọpochi Bercot] nabatara okwu mbụ ahụ, ma n'ezie na-emebi nke abụọ. Ozizi nzoputa nke Ndị Kraịst oge mbụ na-enye ha abụọ nha nha nha. Ọzokwa, Ndị Kraịst oge mbụ ekwenyeghị na mmadụ bụ onye rụrụ arụ kpam kpam nakwa na ọ pughị ime ihe ọma ọ bụla. (pg. 64)

e. Enwere ike ilafuo onye echekwara?

Ebe Ndị Kraịst oge mbụ kweere na anyị ịnọgide na-enwe okwukwe na nrubeisi dị mkpa maka nzọpụta, ọ bụ ezie na ha kweere na onye “a zọpụtara” ka nwere ike ịla n'iyi. (pg. 65)

Tertullian (ihe dị ka 160 - c. 225) dere, si: "Ụfọdụ ndị na-eme ka a ga-asị na Chineke nọ n'okpuru ibu ọrụ inye ọbuna onyinye nke na-erughị eru O bu n'obi. Ha na-atugharị nnwere onwe ya ka ọ bụrụ ohu ... N'ihia na ọ bughị ọtụtụ ndị na-adaba n'amara? "Edewo ya n'akwukwọ nsọ, si, Onye nātachi obi rue ọgwugwu ihe nile, onye ahu ka agāzọputa. [Mat. 10:22] (pg. 65)

Otu n'ime akụkụ Akwukwọ Nsọ ndị e zoro aka na ya bụ Ndị Hibru 10:26: "Ọ bụrụ na anyị amara ụma nọgide na-eme mmehie mgbe anyị nwetasịrị ihe ọmụma nke eziokwu ahụ, ọ dighị àjà ọ bụla fọdurụ maka mmehie."

f. Otu ndị kwusara nzọpụta site na amara naanị

E nwere otu, ndị Gnostic, bụ ndị kuziri na mmadụ bụ onye rụrụ arụ kpam kpam nakwa na ọrụ adighị ekere òkè na nzọpụta anyị. Ha kwuru na Chineke kpugheere ha ihe ọmụma pụrụ iche nke ọtù Ndị Kraịst bụ isi na-enweghị. Ha kwenyere na Chineke, Onye Okike, bụ Chineke dị ala, Chineke dị iche karịa Chineke nna Jizọs. Ya mere, Chineke nke dị ala kere mmadụ bụ onye ghogburu ihe na-emebi emebi n'ihia ya. Ebe ọ bụ na mmadụ e bu pụta ụwa rụrụ arụ, Chineke Ọkpara ya agaraghị abụwo mmadụ. Ọ bụ naanị ọdịdị mmadụ ka o mere. (Nke pụtara na ọ bụrụ na Ọ bụ anụ arụ na ọbara, Ọ garaghị abụ ndị na-emeghị mmehie. (nke atọ)] (pg. 66)

Jon onyeoziri kwuru, si: "Ọtụtụ ndị nduhie apụwo n'ụwa bụ ndị na-adighị ekwupụta na Jizọs Kraịst bịa n'anụ ahụ. Nke a bụ onye nduhie na onye na-eme gide Kraịst." (2 Jon 7) Ndị Gnostics bụ ndị gọnahurụ na Kraịst abịawo n'anụ ahụ. (pg. 67)

2. Ihe Ha Kwere Banyere akara aka na nnwere onwe ime nhoro

a. Ndị kwere na nnwere onwe

Ndị Kraịst oge mbụ bụ ndị kwere ekwe siri ike nweere onwe ha ime nhoro. Dị ka ihe atụ, Justin Martyr gwara ndị Rom okwu a, si: "Anyị amụtawo ihe n'aka ndị amụma, anyị na-ewerekwa ya na ọ bụ eziokwu na a na-enye ntaramahụhụ, ntaramahụhụ na ụgwọ ọrụ dị ka uru nke onye ọ bụla mere si dị. nwere ikike nke ịzere ihe ọjọọ na ịhoro ezi ihe site n'iji nnwere onwe ime nhoro, ha agaghị aza ajụjụ maka omume ha.2 (pg. 70) Ọ bụ Clement 3, Archelaus 4, na Methodis 5 kwupụtara echiche ndị a. (pg 71)

Ndị Kraịst oge mbụ dabeere na nkwenkwe ha:

- N'ihì na Chineke huru uwa n'anya otú a, na O nyere ọbuná Ọkpara Ọ muru nání Ya, ka onye ọ bụla nke kwere na Ya we ghara ila n'iyi, kama ka o nwe ndu ebighi-ebi. (Jón 3:16)
- Jehova adighi egbu oge n'imezu nkwa-Ya; Ọ na-enwere unu ndidi, n'achoghì ka onye ọ bụla laa n'iyi, kama ka mmadụ niile bja na ncheghari. (2 Pita 3:9)
- Mmụọ na nwunye na-asị, "Bja!" Onye nānu kwa, ya si, Bia. Onye ọ bụla akpịrì na-akpọ nkụ, ya bja; ma onye ọ bụla nke chọrọ, ya nara onyinye nke mmiri nke ndụ n'efu. (Mkpughe 22:17)
- Taa ka m na-akpọ eluigwe na ụwa ka ha bụrụ ndị akaebe megide gị na m debere gị ndụ na ọnwụ, ngozi na nkọcha. Ugwu a hōrọ ndụ, ka gị na ụmụ gị wee dị ndụ. (Deuteronomi 30:19)

b. Ma Akwụkwọ Nsọ ekwughì...?

- Hōrọ ndụ ka ị ga-ebi.
- Nzọpụta adabereghì na ọchịchọ ma ọ bụ mgbalị mmadụ.
- Chineke achoghì ka onye ọ bụla laa n'iyi kama ka ọ bja na ncheghari.
- Chineke na-emere onye ọ bụla ebere. (peeji nke 73)

Ụka mbụ kwenyere na Chineke ga-enwe ikpe ziri ezi mana ọ bụ ọrụ anyị ibi ndụ n'ezi omume. Ya mere, tūlee:

- O gosiwo gị, madu, ihe di nma. Ma gini ka Jehova nāchọ n'aka-gi? Ime ihe ziri ezi na ihu ebere n'anya na iji obi umeala soro Chineke gị na-eje ije. (Maika 6:8)
- Le, edowom n'iru gi ta ndu na ọganiru, ọnwu na ntipia. N'ihì na Mu onwem nēnye gi iwu ta ka i hu Jehova, bú Chineke-gi, n'anya, na ije ije n'uzọ-Ya nile, na idebe ihe nile O nyere n'iwu, na ukpuru-Ya nile na iwu-Ya nile. (Deuteronomi 30:15-16)
- Ị na-eleda akụnuba nke obioma ya na ndidi ya anya, n'amaghì na ebere Chineke na-eduga gị na ncheghari [mgbanwe ndụ ya]? Ma n'ihì isi-ike-gi na obi-gi nke nēnweghi ncheghari, i nēdokọba iwe megide onwe-gi n'ubochi iwe Chineke, mbe agēkpughe ikpé ziri ezi-Ya. Chineke "ga-enye onye ọ bụla dị ka ihe o meworo si dị." Ndị ahụ site n'ịnogidesi ike n'ime ihe ọma na-achọ otuto, nsọpụrụ na anwughì anwụ, ọ ga-enye ndụ ebighi ebi. Ma maka ndị na-achọ onwe ha na ndị na-ajụ eziokwu na-agbaso ihe ọjọọ, a ga-enwe ọnuma na iwe. (Ndị Rom 2:4-8)
- Enwere nnukwu ọdịiche dị n'etiti ihu ihe na-ebu ụzọ hụ na ikpata ya. (pg. 76)

3. Ihe Baptizim Pụtara Nye Ndị Kraịst Oge Mbụ

Okwu Jizọs gwara Nikōdimọs na a ga-amụriri mmadụ site na mmiri na mmụọ, Ndị Kraịst oge gboo ghọtara na ọ bụ baptizim ime mmiri [Gr. baptizo - imikpu. (rd)]. (pg. 77) Irenaeus dere, sị: "Ndị ọtù a [ndị Gnostics kwuru na a pughì imụ mmadụ ma ọ bụ mee ka mmadụ dighachi site na baptizim ime mmiri] bụ Setan kpaliri ha iju ime baptizim nke na-eweghachi Chineke.1 (pg. 77)

Ndị Kraịst oge mbụ jikọtara ihe atọ dị oké mkpa na baptizim ime mmiri, ebe ọ bụ na ịsa ahụ a na-adabere kpam kpam n'ụzọ ọ bụla onye e mere baptizim mere, a na-akpọkarị baptizim "amara." (pg. 78)

a. Mgbaghara mmehie - dabere n'ihe ndị a:

- Ma ugbua gini ka ị na-eche? Bilie, mee baptizim, sachapụkwa mmehie gi, na-akpọku aha ya. (Ọrụ 22:16)
- Ọ bughị n'ihie ezi omume anyị mere ka ọ zopụtara anyị, kama n'ihie ebere ya. Ọ zopụtara anyị site na ịsacha nke omumụ na ọhụrụ site na Mmụọ Nso. (Tajịtọs 3:5)
- Pita na-akọ banyere baptizim Ndị Kraịst na Noa na iju mmiri ahụ kwuru - Mmiri na-anọchi anya baptizim nke na-azopụtakwa gi ugbu a - ọ bughị iwepụ unyi n'anụ ahụ kama nkwa nke ezi akọ na uche n'ebe Chineke nọ. Ọ na-azoputa gi site na mbilite n'ọnwụ nke Jizọs Kraịst. (1 Pita 3:21-22)
- "Chegharịanụ ka e meekwa unu baptizim, onye ọ bụla n'ime unu, n'aha Jizọs Kraịst maka mgbaghara mmehie unu, unu ga-anatakwa onyinye nke mmụọ nso." (Ọrụ 2:38)
- Omumụ Ọhụrụ - Dabere n'okwu Jizọs gwara Nikodimos, Ndị Kraịst oge mbụ kwekwara na baptizim ime mmiri bụ ụzọ e si mụọ mmadụ ọzọ. Irenaeus kwuru banyere nke a na mkparịta ụka banyere baptizim, "ma ọ bughị na a na-eme ka a mụọ mmadụ ọhụrụ, ọ ga-aburū anyị nke ọma site na mbuso agha nke eluigwe. "" 3 (Jọn 3: 5)
- Ịhè nke Mmụọ Nso—Ha kweere na onye ahụ e mere baptizim ọhụrụ, mgbe ọ natasiri Mụọ Nso nwere ọhụhụ nke ime mmụọ karịa.
- Baptizim abughị emume efu - Baptizim bụ emume dị ebube nke mmalite nke onye kwere ekwe ọhụrụ gafere site n'ibụ ochie nke anụ ahụ gaa n'ibụ nwoke mmụọ a mụrụ ọhụrụ. Ha ekwapughị baptizim na okwukwe na ncheharị. Ha kuziri kpomkwem na ọ dighi mkpa ka Chineke gbaghara ya mmehie nanị n'ihie na e mere mmadụ baptizim.6 (pg. 80)
- Ọ Bụ Ndị A Na-emebeghi Baptizim na-akpagbu onwe ha? - Ndị Kraịst oge mbụ kweere na Chineke ga-emere ndị ọgọ mmụọ na-enwetubeghi ohere inụ banyere Kraịst ihe na-egosi ihunanya na ezi omume.
- The Evangelical Rite Of Passage – N'ozuzu, anyị ndị na-ekwusa ozi ọma ajula emume akukọ ihe mere eme nke imughari omumụ nke baptizim ma meputa emume puru iche nke anyị – ọkpukpo oku. Mgbe a juru Pita "Gini ka anyi ga-eme?" ọ sighi bia n'ihu kpọọ Jizọs n'ime obi gi. Ee e, ọ gwara ha "Chegharịanụ, ka e meekwa onye ọ bụla n'ime unu baptizim n'aha [ikike (rd)] nke Jizọs maka mgbaghara mmehie. Ọrụ 2:38 "N'ezie, oku ebe ichuàjà na ekpere ndi metutara ya sitere na mmeghari mgbanwe nke narị afọ nke iri na asatọ na nke iri na itoolu. " (pg. 82) [Kutu aka n'ihie omumụ BibleWay Baptizim n'ime Kraịst]

4. Ọganihu: Ngozi ma ọ bụ onyà

Onye m hụrụ n'anya, a na m ekpe gi ekpere ka i gaa nke ọma n'ihe niile na ahụ ike, dika mkpuru obi gi na-aga nke ọma. (3 Jón 2) Jón ọ na-ekwe ha nkwa akụ na ahụ ike sitere n'aka Chineke, ozi ọma ahụ ike na akụ na ụba? Ndi na-esonyu bu ufodu akuku Akwukwo Nso ndi ozọ. (pg. 84)

- N'ihia na ihu ego n'anya bu mgborogwu nke udi ihe ojoo niile. Ufodu ndi, bu ndi na-agusi aguu ike inweta ego, esiwo n'okwukwe kpafuo, werekwa otutu iru uju dupuo onwe ha. (1 Timoti 6:10)
- Debe ndu gi puo n'ihunanya ego ma nwee afọ ojuju n'ihe i nwere. (Ndi Hibru 13:5)
- Unu akpakoba-kwa-la onwe-unu aku n'uwa, ebe nla na nchara nebibi, na ebe ndi-ori nawaba zuo ohi. Ma na-akpakobara onwe unu aku n'eluigwe, ebe nla na nchara na-adighi ebibi, na ebe ndi ohi na-adighikwa awaba zuo ohi. N'ihia na ebe aku-gi di, n'ebe ahu ka obi-gi gadi kwa. (Matiu 6:19-21)
- O dighi onye puru ijere nna ukwu abuo ozi. Ma o bughia na o ga-akpo otu asi ma hu ibe ya n'anya, ma o bu na o ga-arapara n'otu n'otu ma leda ibe ya anya. I nweghi ike ijere Chineke ozi na ego. (Matiu 6:24)
- Ma o buru na anyi enwee ihe oriri na uwe, anyi ga-enwe afọ ojuju na nke ahụ. Ndi na-achọ iba ogaranya na-adaba n'onwunwa na onya na n'otutu ochicho nzuzu na nke na-emeru ahụ nke na-emikpu mmadu n'ime mbibi na mbibi. (1 Timoti 6:8-9)
  - a. Ihe ize ndu nke oganihu - Hamis (tupu 150 AD) dere, si: "Ndi a bu ndi nwere okwukwe n'ezie, ma nweekwa aku nke uwa a. Mgbe mkpagbu na-abia, ha na-agonahu Onyenwe anyi n'ihia aku na uba ha na azumahia ha .... N'ihia ya, ndi bara ogaranya n'uba a enweghi ike iba uru nye Onyenwe anyi ma o buru na e bu uzo gbutu akunuba ha." 3 (pg. 85). O na-akatọ ochicho ma o bu ihunanya nke aku na uba. Pol na Ndi Efesos 4 duru Ndi Kraist odu ka ha ruo ruo ka ha nwee inye ndi ozọ ihe. (rd) Ma olee otu mmadu puru isi nye Chineke? O buru na aku na uba sitere na Chineke, Onye Kraist apughi itufu ya site n'irube isi n'okwu Chineke na ikoro ndi ogbenye ihe onwunwe ya. (pg. 87)
  - b. Ihe di iche n'etiti ozi ha na ozi taa taa, ozi ọma nke oganihu na-ekwu, si: "Onyenwe anyi wee si, 'Setan, wepu aka gi n'ego m!' n'ihia na o bu Setan na-egbochi ya ka o ghara ibiakwute gi, o bughia m." 10 (pg.88)
  - c. Ndi Kraist ha nwere ahụ ike ka mma—Akwukwo ozi Ndi Kraist oge mbu dere na-agba akaebe na ha nwetara otu ihe otiti na odachi ndi ahụ umu mmadu ndi ozọ nwetara. (peeji nke 89)

5. Agwa ọma nke agba ochie ọ ka zuru oke?

John Calvin kuziri nke ọma na e nwere ntakiri ihe di iche n'etiti abuo ahụ [omume nke Agba Ochie na nke Agba Ohuru (rd)].1 (pg 91) Otú o di, nghota Ndi Kraist oge mbu bu na ozizi omume nke Kraist kariji ozizi omume nke Agba Ochie ka ozizi nke Kraist na-aga n'uzo ime mmuo. (pg. 92)

Onye edemede ahụ juru otutu ajuju

- a. Gịnị ka Jizọs bu n'obi mgbe Ọ siri "Añula iyi"? [Inụ iyi na mbụ pụtara ikpọku Chineke ka o gosi ma ọ bụ chọpụta ihe mmadụ kwuru. Taa ọ dị ka ọ pụtara "Ihe ị na-achọ ikwu ọ bụ eziokwu kpamkpam? Okwu ahụ bụ "Dịka Chineke bụrụ m àmà" yiri ka ọ na-ebupụta ihe mbụ e ji ahụ iyi pụtara. (rd)]
- b. Agha Ọ Dị Njọ? [Chineke ji mba dị iche iche mee ihe ma eleghị anya ọ ka na-ejikwa ọnọdụ ndị a pụrụ imezu uche Ya. (rd)]
- c. Olee otú Onye Kraịst kwesiri isi ele ntaramahụhụ ọnwụ anya? [Chineke chiri ọchịchị ka o weta usoro n'ogbaaghara. (rd)]

Iso Ụzọ Kraịst na-ekpere arusi? Ichoghari mgborogwu nke Omume Ụka anyị,

Frank Viola na George Barna mụrụ ihe odide ụfọdụ na narị afọ atọ mbụ iji mara ma hà pụrụ inye na ighọta ozizi na omume Ndị Kraịst narị afọ mbụ. N'akwụkwọ ha Pagan Christianity? Exploring The Roots Of Our Church Practices, 1998, Tyndale House Publishing, Inc. ha weputara ebubo na omume nke taa megidere nkuzi Akwụkwọ Nsọ na omume narị afọ mbụ.

"Oge eruola ka ahụ nke Kraịst na-akpakọrịta ma Okwu Chineke na akụkọ ihe mere eme nke ụka iji nweta nghọta ka mma nke ihe anyị nwere ike ime na ihe anyị na-apụghị ime na ihe anyị na-ekwesighị ime." (Okwu mmalite pg. xxvii) [Ekwesiri ikpachapụ anya na idabere na akụkọ ntolite dịka ọ na-egosiputakarị omume na nkuzi na-ezighi ezi karịa eziokwu. (rd)]

Iso Ụzọ Kraịst na-ekpere arusi?_ebubo na ọtụtụ ihe omume na omume nke ụka nke taa megidere omume na nkuzi nke Akwụkwọ Nsọ. Ha na-ebo ebubo na site n'iji usoro izipu ozi na-egosi, a na-ewepụ akụkụ Akwụkwọ Nsọ n'okirikiri iji kwado nkuzi na/ma ọ bụ omume.

Ebe ndị a na-ama aka bụ:

- Ụlọ Ụka
- Usoro nke ofufe
- Ofufe
- Ụkọchukwu
- Ejiji ụtụtụ Sọnde
- Ndị ozi egwu
- Otu ụzọ n'ụzọ iri na ụgwọ ọnwá ndị ụkọchukwu
- Baptizim
- Nri Anyasi nke Onyenweanyi
- Mmụta Ndị Kraịst
- Ụzọ iji ghọta Agba Ọhụrụ

[Rịba ama: Enweghị ike ịnakwere ma ọ bụ jụ ebubo ndị a ma ọ bụ jụ ma ọ bụ omume ụka anyị ugbo a. N'ihia ya, a ghaghị idebe akụkụ Akwụkwọ Nsọ ndị odee ji na-akwado ebubo ya, n'ihia ndị gbara ya gburugburu, nyochaa ya, gụnyere mkpebi nke ndị na-ege ntị bụ ndị e degaara akwụkwọ ozi, nsogbu ndị a na-ekwu na iso Ndị Kraịst ndị ọzọ kwurita ya. Mee ka uche ghere oghe. Mara omenala onwe onye na nkọwa anyị. Jide mgbanwe ọ bụla atụpụtara, ọ bụrụ na ọ bụla, ruo mgbe nyochachara nyocha niile. Wee nyochaa dị ka mkpokọta ngwugwu. (rd)]

Ụlọ Ụka

"Okpukpe ndị Juu oge ochie dabere na ihe atọ: Ụlọ Nsọ, ọkwa nchụaja na àjà. Mgbe Kraịst biara, Ọ kwụsiri atọ ahụ site n'imezu ha n'ime onwe ya. Ọ bụ ụlọ nsọ nke na-ejikọta ụlọ ọhụrụ na nke dị ndụ nke nkume dị ndụ - "na-enweghị aka." Ọ bụ onye nchụàjà nke guzobewo ọkwa nchụaja ọhụrụ. Ọ bụ onye zuru okè ma gwụsị àjà. Kraịst bụ mmezu na eziokwu nke ya niile.³ Enwere ike ikwu n'ụzọ ziri ezi na Iso Ụzọ Kraịst bụ okpukpe mbụ na-abughị nke ụlọ nsọ nke pụtara dị ka ihe e dere n'ala ala peeji nke 6 Arthur Wallis na The Radical Christian, na peeji nke 83 o dere "N'ime Testament Ochie, Chineke nwere ebe nsọ maka ndị Ya, n'ime Ọhụrụ, Chineke nwere ndị Ya dị ka ebe nsọ."

Mgbe e bibisiri Jeruselem Ndị Kraịst bụ ndị Juu kudara, ndị Jentail bụ Ndị Kraịst bụ ndị na-ekpere arụsị ghọkwara ndị a ma ama kari.

Clement nke Alexander [n'ọdinala nkà ihe omuma ndị Gris jikoro aka na ozizi Ndị Kraịst (Wikipedia/wiki/clement_of_alexander na wiki/platoism) bụ onye mbụ ji nkebi ahiriokwu ahụ bụ "ịga choochi."⁹ Otú ọ dị, Ndị Kraịst arughị ụlọ pụrụ iche maka ofufe ruo n'oge Constantian na narị afọ nke anọ.¹² (pg.12)

Mgbe a mụrụ Iso Ụzọ Kraịst, ọ bụ nanị okpukpe dị na mbara ala nke na-enweghị ihe dị nsọ, ndị dị nsọ na ndị na-enweghị ebe dị nsọ.¹⁸ Iso Ụzọ Kraịst nke meriri Alaeze Ukwu Rom bụ n'ezie mmegharị nke dabeere n'ebe obibi.²² Ofufe, n'ihia ya, ọ dighị ebe dị nsọ, ma ọ bụ na-esi na ngụkọta nke ndụ. N'ikwu okwu n'Akwụkwọ Nsọ, Ndị Kraịst 'ebe nsọ' dị ka Onyenwe ha rigoro n'elu. Ofufe abughị ihe na-eme n'otu ebe n'otu oge. (Gụọ Jọn 4) Ọ bụ otú anyị si ebi ndụ. Ofufe na-eme n'ime mmụọ na n'ezie n'ime ndị Chineke, n'ihia na ọ bụ ebe ahụ ka Chineke bi taa. [Ihe e dere n'ala ala peeji nke 17] Lee JG Davis, Ihe Owuwu Ndị A Na-ahụ Maka Ndị Ụwa, 3-4] (pg. 14)

Na narị afọ nke abụọ na nke atọ, mgbanwe mere. Ndị Kraịst malitere ịnakwere echiche nke ndị ọgọ mmụọ nke nsopurụ ofufe. (peeji nke 15-16)

Tupu Constantine enye ha nnwere onwe pụọ ná mkpagbu, Ndị Kraịst bụ obere mmadụ ole na ole a na-eleda anya. Ma e kewara Alaeze Ukwu Rom n'etiti ndị ọgọ mmụọ na ndị Kraịst na Constantine choro ka ọ dirị n'otu. [N'igbalị ime ka ya dị n'otu, o guzobere choochi steeti wee malite ijikọta ozizi Ndị Kraịst na nke ndị ọgọ mmụọ site n'iji aha Ndị Kraịst kpogharịa omume ndị

ogogo mmuo. (rd)] O malitekwarà iru ulo uka. Ya mere, a si na Ndi Kraist nwere ulo di nsog di ka ndi Juu na ndi ogogo mmuo, a ga-ewere na okwukwe ha ziri ezi." (peeji nke 18)

Ulo uka Constantine di obosara ma mara mma nke e mere ka basilica (ulo goomenti nkiti e mere ka ulo arusi arusi) 80 Ha mara mma maka inodu odu na igwe mmadu na-adighi mma na-ekiri ihe ngosi. Nke a bu otu n'ime ihe mere Constantine ji hoputa ihe nlereanya basilica.85 Basilica ahụ kwekwara ka anyanwu dakwasị okà okwu mgbe o chere ogbakọ ihu.86 (pg 22)

Basilica nke Ndi Kraist nwere ebe di elu nke nwere ebe ichuàjà na oche bishop, katidra ma o bu ocheeze.94 oche a nochiri oche ikpe nke Basilica Rom.95 Ya mere ike na ikike di n'ochè ahụ. Site n'ochè a ka bishop kwusara okwuchukwu ya.97 (pg 23) oche ma o bu pulpit buliri ndi ukochukwu elu n'okwa a ma ama si otu a mee ka o di elu na karià ndi nke Chineke. Mgbe ahụ, pew gbochiri ihu na ihu na mkpakorita, na-ebubata ma o bu ghogho ihe nnochianya nke ike ogwugwu na ngafe na-eme ka ofufe ulo oru buru egwuregwu ndi na-ekiri ihe nkiri.175 (pg 34)

Obibia nke ulo uka wetara nnukwu mgbanwe n'ofufe Ndi Kraist:

- a. E tinyere emume nke uloike eze ukwu n'ime akwukwo nsog.
- b. Kandul putara na-eso omume ibu kandul n'ihu onu uzog eze ukwu.
- c. Ire ihe nsure oku na-esi isi utog mgbe ndi ukochukwu banyere n'ime ulog.
- d. Uwe puru iche yiri nke ndi ochichi Rom.
- e. Egwu usoro maka mmalite nke oru site na ukwe.
- f. Ndi ukochukwu okaibe ruru "oru ofufe" nke nochiri nsonye na mmekorita chiri anya nke ndi niile na-efe ofufe.

Di ka otu okà mmuta Katolik dere, na obibia nke Constantine, "odinàla di iche iche nke omenala ndi Rom oge ochie na-abanye n'ime ememe okpukpe Ndi Kraist ... obuna ememe ndi metutara ofufe oge ochie nke eze ukwu di ka chi na-abanye n'ime ofufe nke chogochi ahụ, nanị n'udi nke okpukpere chi." Ya mere, ihe omume a na-eme n'otu ebe ma wepu ya na ndu kwa ubochi (pg. 38)

Usoro nke ofufe

Ihe e ji mara nzuko nke uka mbu site n'icheputa onwe ya, nnwere onwe, iru oru nke onye o bu, idi mma na ikere okè. (pg. 50)

Tulee:

- 1Kog 12:14 Ma ahụ abughị otu akuku, kama o bu otutu.
- 1 Ndi Korint 12:18 Chineke doziri akuku ahụ di n'ahụ, nke o bu n'ime ha, di nnoo ka o choro ka ha diri.
- 1 Ndi Korint 12:27 Ugbu a unu bu ahụ Kraist, ma onye o bu n'ime unu bu akuku ya.
- 1Kog 12:31 Ma na-anu oku n'obi na-agusinụ onyinye ike ka ukwu.

- 1 Ndi Kọrint 13:13–14:1 Ma ugbu a atọ ndi a nọgidere: okwukwe, olileanya na ihunanya. Ma nke kacha n'ime ha bu ihunanya. Soro uzọ nke ihunanya ma chọsie ike nye onyinye nke mmụọ, ọkachasi onyinye nke ibu amuma.

1 Ndi Kọrint 14:12 Na-agbalisi ike ime nke ọma n'onyinye na-ewuli ọgbakọ elu, [Ndi Kraist gbakotara (rd)].

Pọl na-ekwu okwu banyere omume nke nzukọ ọgbakọ na-ekwu "Mgbe unu na-ezukota, onye o bula nwere a ukwe, ma o bu okwu ntuziaka, a mkpughe, a asusu [a asusu mba ozọ ma o bu okọ okwu ma o bu na-anu ya mere mkpa nsughari. (rd)] ma o bu nkowa. kwesiri igbachi nkiti n'ogbakọ ma na-agwa onwe ya okwu, ndi amuma abuo ma o bu atọ ga-ekwukwa nke ọma, ma ndi ozọ ga-eji nlezianya tulee ihe a na-ekwu.

Ya mere, olee isi ihe ndi o na-ekwu?

- Mgbe unu gbakotara Ndi Kraist gbakotara na Kọrint
- Ndi ikom na ndi inyom bu Ndi Kraist na-ekerecha okwe
  - ukwe >
  - okwu ntuziaka >> oru di iche iche dabere na
  - nkpughe >> onye oru, onyinye.
  - asusu ma o bu nkowa >

Omume uka nke taa emegharila ọgbakọ ahụ uzọ abuo:

- a. Omumu Baibul ebe a na-ahapu umu nwanji ka ha kwuo okwu
- b. Oru ofufe ebe anaghi ekwe ka ha kwuo okwu
  - A ghaghi ime ihe ndi a nile iji wusie ndi ahụ gbakotara onu ike.
  - Ka anyi ghara idaba [gbahapu, hapu (rd)] nzuko onu, di ka ufodu na-eme, kama ka anyi na-agbarita ibe anyi ume - na karja ka i na-ahụ ubochi na-abia. (Ndi Hibu 10:25)

Wepu mgbanwe ndi di elu nke na-eme ka oru uka o bula na-eme mkpesa di iche, i ga-ahụ n'ezie otu akwukwo nsọ [usoro e nyere n'iwu (rd)] ma o buchaghi n'otu usoro: (pg. 48-50)

- Ekele ka mmadu na-abanye n'ulo ahụ
- Ekpere na/ma o bu ogugu akwukwo nsọ
- Oru egwu
- Okwa
- Ichu aja
- Ozizi
- Benedition

Ya mere, olee ebe usoro ofufe nke mmegide si malite?

1. O nwere mgborogwu na Mass Katolik mgbe ochie nke webatara

- a. Uwe nke onye ukochukwu ogọ mmuọ
- b. Iji ihe nsure oku na-esi isi uto na mmiri di nsọ eme ihe n'ememe di ocha
- c. Oku kandul na ofufe
- d. Architecture nke Roman basilica
- e. Iwu nke Rome di ka ndabere nke "iwu canon"
- f. Aha Pontifex Maximus maka onye isi bishop
- g. Ememe ndi ogọ mmuọ maka Mass17 (pg. 53)

2. Luther kwuluru okwu na mkpara nke ndi ndu ndi Roman Katolik na nkuzi ya na Oriri Nso. N'ihia ya, o mere nkwsa, kama Oriri Nso, bu ebe bu isi mgbakọ ahụ.26 "Ogbakọ Ndi Kraist ekwesighi ina-agbakota ma oji n'ekwsaghị Okwu Chineke na ekpere, n'agbanyeghi otu o si di nkenke."...

Mgbanwe ndi bu isi Luther mere na Mass Katolik [Eucharistic ma o bu Nri Anyasi nke Onyenwe Anyi (rd)] bu:

- a. Emere n'asusu ndi mmadu
- b. Nye okwuchukwu nke etiti
- c. Ewebata [laghachi na (rd)] ibu abu ogbakọ
- d. Wepuru echiche ahụ na Mass bu aja nke Kraist
- e. Ekwenyere ogbakọ ka ha rie achicha na iko, o bughị naani onye ukochukwu. (pg. 55)

3 Calvin wepuru otu okpokọ na ndi na-abu abu n'ihia na akpoghị ha nke oma n'ime Testament Oheru.64 (pg.58)

4. Ndi Calvin Puritan hapuru uwe ndi ukochukwu, ihe oyiyi na ihe icho mma.86 Okwuchukwu ahụ ruru n'okwa ya na ndi ocha America. Ha takwara ahuhu site n'itinye ebuka na nra ndi otu na-ahapughi okwuchukwu ututu Sode.88, 89 (pg. 63).

5. Ndi Methodist mere ka ofufe mgbede Sode gbasaa.98 (pg 64)

6. Ndi Frontier-Revivalists gbanwere ebumnobi nke ikwsa ozi oma na okwuchukwu.101 (pg.65)

7. Ndi Methodist na Frontier Revivalists muru "oku ebe ichuaja." 112 (pg. 66) Akporo ya di ka "bench na-echegbu onwe ya" nke Charles Finny.113 Ihe kachasi adigide adigide nke Finley bu pragmatism ma o buru na ihe na-arụ oru, ekwesiri inakwere ya n'agbanyeghi ukpuru omume. (pg.68) American Frontier-Revivalism tughariri ogbakọ ahụ ka o buru ebe mgbasaa ozi wee belata ahumighe ogbakọ nke iwulite ka o buru ozi ozi-oma.125 O kere mmadu pulpit di ka ihe kacha amasi uka. N'ihia nke a, iwuli otu onye otu o bu na-arụ oru iji gosi na Jizos Kraist n'otu n'otu tupu ndi isi na ikike efu efu.127 (pg. 69)

8. DL Moody na ngwucha afọ 1800 webatara "ekpere onye mmehie"136 na Billy Graham kwalitere usoro Moody ihe dị ka afọ iri ise ka e mesiri.137 (pg. 70)

9. Malite na 1906 òtù Pentikòstal webatara ibuli aka, igba egwú n'igba, ikú aka, na-asụ asụsụ dị iche iche [ọ bughị asụsụ ọfọdụ a ma ama ma ọ bụ gibberish (rd)] na iji igbà eme ihe. (pg. 72)

Ya mere, usoro nke ofufe nke mmegide bụ: (pg 73-77)

- a. Onye ụkọchukwu na-elekọta ma duzie ya.
- b. E mere okwuchukwu a ka ọ bụrụ ebe etiti nke ofufe bụ nke a na-ahụ anya nke ukwuu, na-arụ ọrụ na-arụ ọrụ, na-enweghị ihe ọ bụla.
- c. A kpagburu iwulite ibe ya na nsonye ndị otu ya mere gbachiri nkịtị.
- d. Liturgy na-enweghị ike na oke ọrụ ya na-egosi itinye otu elekere kwa izu bụ isi ihe na-eduga ná ndụ Ndị Kraịst na-emerị emerị.

Ozizi ahụ

Site n'iwepụ okwuchukwu ahụ, ndị na-abịa ọrụ ụtụtụ Sọnde ga-adaba n'ihì na okwuchukwu ahụ bụ ebe mgbaba nke liturgy nke ngaghari iwe. (pg. 85) N'ezie, ọ na-ewepụ nzube Chineke ji mee ka ọgbakọ ahụ zukọta, ọ nweghịkwa ihe jikoro ya na ezi uto ime mmụọ. (peeji nke 86-87)

- a. Ọ bụ ihe na-eme mgbe niile - otu ugboro kwa izu.
- b. Ọ bụ otu onye na-enye ya - ọkà okwu ọkachamara.
- c. A na-ebunye ya ndị na-ege ntị na-enweghị mmasị - otu okwu, ma ọ bụ nkuzi.
- d. Ọ bụ ụdị okwu a zụlitere - ihe a kapiri ọnụ gburugburu 3 ruo 5 isi.

N'ụzọ dị iche, nkwusa ndịozì bụ: (pg. 88)

- a. Nke na-egbu oge.
- b. Enyere ya n'oge pụrụ iche iji dozie nsogbu ọfọdụ.
- c. Ọpụpụ na-enweghị nhazi okwu.
- d. N'ụdị mkparịta ụka nwere ajujụ na nkwasị nke ndị na-ege ntị.

A chọtara ihe ndekọ mbụ nke ebe Ndị Kraịst si zie ozi ọma mgbe Nile na narị afọ nke abụọ.14 Clement nke Alegzanda kwara arịrị na okwuchukwu emeghị nnọọ ihe gbanwere Ndị Kraịst.15 (pg. 89)

Isi mmiri nke okwuchukwu ahụ laghachiri na ndị nkuzi na-awaghari awaghari, ndị a na-akpọ sophists, nke narị afọ nke ise BC. Ha bụ ndị arụmụka ọkachamara na-eji mmetụta mmetụta uche. Ọdịdị anụ ahụ na asụsụ amamihe dị na ya 'na-ere' arụmụka ha.18 Nke a mere ka otu ndị ikom ghorọ ndị maara nkebi ahịrịokwu mara mma, "na-azulite ụdị n'ihì ụdị." Ha bụ ndị ọkachamara n'ịnomi ụdị kama ibụ isi.20 A na-amata ndị Sophists site na uwe pụrụ iche, nwere ebe obibi ebe ha na-ezi ndị na-ege ntị ozi ọma mgbe Nile ma na-enweta nnukwu ego. (pg.89)

N'ihe dị ka otu narị afọ ka e mesiri, Aristotle kwuru okwu ahụ nwere isi atọ.²² Ndi na-ekwu okwu pụrụ ime ka igwè mmadụ maa jijiji site n'iji nkà ikwu okwu dị ike ha nwere.²⁷

Ụdị okwuchukwu nke Grik batara n'ogbakọ Ndi Kraịst n'ihe dị ka narị afọ nke atọ...nzukọ ndi mepere emepe na-amalite inwụ anwụ, nnọkọ ụka wee na-esiwanye ike [ememe e nyere maka ọrụ okpukpe ma ọ bụ ofufe ọha (rd)] na-etolite ka ọ bụrụ "ọrụ." (pg. 91) Ụdị ọhụrụ a mesiri ike nkwa okwu na-egbu maramara, uto asụsụ ọkaibe, ikwu okwu mara mma, na otu okwu. (pg. 92)

Ụdị nkuzi ma ọ bụ ikwusa ozi ọma a enweela mmetụta ọjọọ na chọọchị:

- a. Ọ na-eme ka onye nkwa bụrụ onye na-eme omume ọma.
- b. Ọ na-akwalite passivity si otú ahụ na-akpagbu ozi ibe ya na nzukọ mmeghe nke ndi otu.
- c. Ọ na-ehekwa ndi ụkọchukwu ọ bụrụgodị na a kpoghi ya.
- d. Ọ na-emebi ndi nsọ.
- e. Ọ na-ewepụta nkuzi na-enweghi isi.

Ụkọchukwu

Wepụ pastọ/onye isi na Protestantism nke oge a dika anyi si mara na ọ ga-anwụ. Ọ bụ ihe nnọchianya nke Iso Ụzọ Kraịst Protestant bụ isi ebe, isi na isi nke ụka nke oge a. Ihe na-agbagwoju anya bụ na ọ dighi otu amaokwu n'ime agba ọhụrụ nke na-akwado ụdị ahụ. Agbanyeghi, pastọ sitere na Akwukwọ Nsọ. (pg.106-7) Lelee:

Ndi Efesọs 4:11 "O nyere ụfọdụ ka ha bụrụ ndiọzi, na ụfọdụ ka ha bụrụ ndi amuma, na ụfọdụ ka ha bụrụ ndi na-ezisa ozi ọma, na ụfọdụ ka ha bụrụ ndi pastọ na ndi ozizi" bụ nanị amaokwu ebe e ji pastọ mee ihe. A sugharighi okwu Grik a maka ụkọchukwu n'ime otu ihe nke onye ndu a kpọturụ aha na Ndi Efesọs na 1 Pita 2:25. (rd)]

- a. Okwu ahụ bụ ọtụtụ.
- b. Ọ pụtara onye ọzụzụ aturụ (ndi) ihe atụ nke na-akọwa ọrụ.⁴
Ndi ọzụzụ aturụ na narị afọ mbụ (ndi pastọ) bụ ndi okenye obodo (ndi presbyters) na ndi nlekota (ndi nlekota, ndi ozi) nke ụka. Ọrụ ha adabaghị n'ọrụ pastoral nke oge a⁹ [n'ọtụtụ ụka ndi ngaghari iwe. (pg. 108)

Enwere ike ihu mkpuru nke pastọ nke oge a n'oge agba ọhụrụ. Diotrefis, onye "huru [d] n'anya inwe ọkaibe" na ogbakọ (3 Jon 9-10).¹² (pg. 109)

Ruo na narị afọ nke atọ, chọọchị ahụ enweghi ọchichị ndi ọchichị. Na o nwere ndi isi enweghi esemokwu. Mana idu ndi abughị ọchichị n'echiche nke na e nweghi "ulo ọrụ" okpukpe ma ọ bụ oghere nke mmekọrịta ọha na eze ga-ejuputa.¹³

Ha bu òtù okpukpe na-enweghi onye ukochukwu, ulo nsọ ma o bu àjà.14 (pg. 109-110) [Nduzi bu / bu oru abughi okwa. (Rutu aka na oru nkuzi BibleWay nke Chineke Ndi ozuzu aturu (rd))]

Ignatius nke Antiok (35-107) nyere aka n'igbanwe n'ebe otu onye ndu. O buliri otu n'ime ndi okenye no n'ogbakọ o bula karja ndi ozọ niile. Mgbe ahụ, a na-akpọ okenye ahụ e buliri elu bishọp [okwu maka onye nlekota (rd)].20 (pg 110-111) Ignatius chere na nke a di mkpa iji dozie ozizi ugha ma guzobe idi n'otu nke uka.27 (pg 112).

Bishọp mechara buru onye isi nchikwa na onye na-ekesa akụ na uba nke uka.13 N'ikwu ya n'uzo di otu a, o ghorọ onye ukochukwu solo nke uka - okachamara n'ihe gbasara ofufe (onye na-ekwuchitere ha).36 (pg.112).

Clement nke Rome, bu onye nwuru n'ihe di ka nari afọ 100, e kwuru na o mere odiche di n'etiti ndi ndu na ndi na-abughi ndi ndu, laity38 na Tertullian (ihe di ka 160-c. 225) bu onye mbu ji ndi ukochukwu mee ihe.40 (pg. 113-114).

Mgbe Council of Nicaea (325) bishọp nyefere oru nke nri anyasi nke Onye-nwe n'aka ndi presbyters, osote ndi bishọp.53 (pg 114).

Cyprian nke Carthage [nari afọ nke ato] ruru uka maka ichikota ndi bishọp na-agbasaghi nke gbagoro azu na Pita.60 (pg. 115).

Ka o na-erule nari afọ nke anọ, chọchị ahụ gbasoro ihe nlereanya nke Alaeze Ukwu Rom. Emperor Constantine haziri uka ka o buru dioceses [dioceses "ikike govanọ" www.etymonline.com (rd)] n'usoro nke mpaghara mpaghara Rome. Mgbe e mesiri, Pope Gregory kpuziri ozi nke chọchị ahụ dum di ka iwu Rom si di.81 (pg. 119)

Constantine nyere bishọp Rom ike karja ka o nyere ndi ochichi Rom. Ha nwere ugwu nke ndi na-eje ozi n'ogbakọ, otu a na-akwanyere ugwu, ikike nke ndi bara ogaranya na oru kariji ikpo oku.99 Ihe o rupu tara di egwu: (pg.

Odiche nke ndi ukochukwu / ndi nkiti gbasapuru ka ndi ukochukwu bu ndi ndu a zuru azu, ndi nlekota nke okpukperechi - ndi ochichi na ndi nkuzi nke ndi mmadu. Ha nwere onyinye na amara na-adighi adi maka ndi obere mmadu. Ndi nkiti bu ndi nke abuo, Ndi Kraist a na-azughi azu.103 (pg. 122) Nke a mere ka e mee ka e chiri otu "ndi nsọ" ndi a ma ama n'uzo ime mmuo.

- Ndi ukochukwu/ndi nkiti na-akwadoghi Akwukwo Nso emewo aruru ahụ nke Kraist nnukwu nsogbu. (pg.136-137) O kewara Ndi Kraist ibu Ndi Kraist nke mbu na nke abuo. O kpagburu iru oru nke mmadu n'otu n'otu ma mee ka ozizi na onye o bula nwere ikike na ihe ugwu nke ije ozi na nzuko uka adighi mma. Okwa pasto/nkwusa na-emegide ochichi nke Kraist na-aruru n'ime ogbakọ ya.188

- A mụrụ pastọ nke oge a site n'ọchịchị otu bishọp nke mbụ Ignatius na Cyprian zụlitere, na-etolite na presbyter mpaghara, bụ nke na-emepe emepe tolitere ghọọ onye ụkọchukwu Katolik. N'oge Ndozigharị ahụ, e gbanwere ya site n'onye ụkọchukwu ghọọ "onye nkwusa," "onye ozi," na n'ikpeazụ "onye pastọ." (pg. 141)

"Ndi ụkọchukwu Katolik nwere ọrụ asaa n'oge Ndozigharị ahụ.208 Onye pastọ mkpesa na-eburu onwe ya ọrụ ndị a niile gbakwunyere mgbe ụfọdụ ọ na-agọzi ihe omume obodo. Ọrụ ndị a bụ/bụ: (pg 141)

1. Na-ekwusa ozi ọma
2. Sacraments
3. Ekpere maka ìgwè atụrụ ahụ
4. Ndụ nsọpụrụ Chineke dọtara uche
5. Ememe ụka
6. Na-akwado ndị ogbenye
7. Ileta ndị ọrịa

Ejiji ụtụtụ Sọnde

N'ụtụtụ Sọnde ọ bụla, ọtụtụ nde ndị Protestant nọ n'ụwa niile na-eyiri uwe ha kacha mma iji gaa Ụka ụtụtụ Sọnde.¹ Ikwado ejiji maka oge ọ bụla bụ naanị nhọrọ maka ndị ama ama kacha baa ọgaranya. Nke a gbanwere site n'ichepụta ọtụtụ textiles na mmepe obodo mepere emepe.⁶ Akwa uwe mara mma b́ara b́rụ ọnụ ah́a nke ndị nkítí. A mụrụ ndị otu etiti wee malite inomi ndị ọchịchị anyañfụ.⁷ (pg. 148) Ndi pastọ ha na-eji ejiji pụrụ iche mara mkpa ha dị.

Otú ọ dị, uwe ejiji na-anọchi anya: (pg. 148-150)

- a. Nkewa n'etiti ihe nke ụwa na ihe dị nsọ.
- b. Echiche efu na anyị dị mma n'ihu uwe anyị, si otú ahụ na-ekpuchi ihe na-erughị ndụ nsọpụrụ Chineke.
- c. Ọdịiche dị na klaasi ọha na/ma ọ bụ agbụrụ.
- d. Echiche ụgha na mmadụ bụ "enweghị nkwanye ùgwù" site n'itinye uwe na-adighị mma [na-eyighị ihe kacha mma anyị (rd)].

[Rịba ama: James 2:1-2 na-adọ aka ná ntị banyere àgwà nke inwe mmetụta nke ka ndị ọzọ, ele mmadụ anya n'ihu na ileda ndị ogbenye anya na "ndị na-abaghị uru." (rd)]

Ọ bụ Clement nke Alegzanda kwuru na ndị ụkọchukwu kwesiri iyi uwe ndị ka mma karịa ndị nkítí.²⁶ (pg. 150) Ụkọchukwu na ndị dikọn ji nwayọọ nwayọọ nakweere uwe ndị Rom na-eji eme ihe mgbe Constantine kwaga Constantinople. 29 Jerome (ihe dị ka 342-420) kwuru na ndị ụkọchukwu ekwesighi iyi uwe ndị a na-eme kwa ụbọchị na-abanye n'ebe nsọ ma ọli.

Ndị mgbanwe ahụ nakweere uwe ojii nke ọkà mmụta ahụ, nke a makwaara dị ka uwe ndị ọkà ihe ọmụma.⁴³ Uwe ọhụrụ ahụ juru ebe nile nke na uwe ojii nke ọkà mmụta ụwa ghorọ uwe nke pastọ Protestant.⁴⁴ (pg 152).

Uwe a niile pụrụ iche na-egosipụta nke ọma na klas abụọ ahụ: ọkachamara na ndị na-abụghị ndị ọkachamara ikekwe ọbuna ikpa ókè megide ndị na-abụghị ndị ọkachamara. (pg. 154)

Ndị ozi egwu

N'oge ọchịchị Constantine, e hibere ndị otu egwu na ọzụzụ ka ha nyere aka mee ememe Oriri Nso. E si n'omenala ndị Rom nweta ihe omume a, bụ nke ji egwú ndị ọkachamara malite ememe ndị eze ukwu.² Otú ọ dị, a na-achọta mgborogwu ya n'ụlọ arụsị ndị Gris na-ekpere arụsị nakwa n'ihe nkiri ndị Gris.³ (pg. 158-159)

Mgbe ndị otu ukwe bịa n'ogbakọ Ndị Kraịst, ọ bụghị ndị niile na-efe Chineke na-abụ abụ, kama ọ bụ ndị ọrụ ụkọchukwu bụ ndị nwere ndị ọbụ abụ a zuru azu. Ndị ụkọchukwu chere na ọ bụ na ọ bụ ha na-abụ abụ abụ, na ọ ga-eme ka ndị ụkọchukwu kwusi iju okwukwe.⁶ Nke a mekwara ka ndị ụkọchukwu nwee ike. (pg. 159) [Abụ ndị a na-agụ taa na-akwalite ozizi ndị na-abụghị Akwukwọ Nso? (rd)]

Luther gbara ume ka a na-agụ ọgbakọ n'akụkụ ụfọdụ nke ozi.²⁸ (pg. 162)

N'ọtụtụ ụka dị ugbo a, ndị na-adọrọ adọrọ ma ọ bụ ndị na-adighi mma, ndị otu otuto edochiela ndị ukwe.⁵⁰ (pg. 164)

Gee ntị na nkọwa Pọl banyere nzukọ ụka nke agba ọhụrụ: (pg 166)

- a. Onye ọ bụla n'ime unu nwere egwu. (1 Ndị Kọrint 14:26)
- b. Na-agwa ibe unu okwu n'abụ ọma, abụ na abụ ime mmụọ. (Ndị Efesọs 5:19)

Tulee okwu ndị a "Onye ọ bụla n'ime unu." Ndị ndu abụ, ndị otu ukwe na ndị otu ofufe na-eme ka ọ ghara ikwe omume site n'ikpachi ọchịchị nke Kraịst - kpomkwem nke iduga ụmụnne ya n'ibụ abụ otuto nye Nna Ya. (peeji nke 166-167)

Mgbe naanị ndị nwere nkà nwere ike ikpọpụta abụ ofufe, na-ebute ma na-eduzi ya, akụkụ nke ozi a na-adj ka nturundụ karịa ofufe ụlọ ọrụ.¹⁷ Na naanị ndị "na-eme ka ọkpụkpụ" ka a na-ekwe ka ha soro na-eje ozi na-edu abụ. (pg. 167) [Ọ bụ ihe na-atọ ndị bjaranụ uto kama ihe na-atọ Chineke uto site n'aka ndị bjaranụ. (rd)]

Otu ụzọ n'ụzọ iri na ụgwọ ọnwá ndị ụkọchukwu

Otu ụzọ n'ụzọ iri pụtara na Baijbul. Ya mere, ee, otu ụzọ n'ụzọ iri bụ nke Akwukwọ Nso. Ma ọ bụghị Ndị Kraịst. Otu ụzọ n'ụzọ iri bụ nke Izrel oge ochie. Ọ bụ n'ezie ụtụ isi ego ha na-enweta.

Ọ dighi mgbe ọ bula n'ime Testament Ọhuru ma ọ bu na nari afọ mbu ka i na-ahụ ndi Kraist otu ụzọ n'ụzọ iri. (pg. 172) Mgbe Jizos nwuchara, a kpogidere ukpuru omume niile nke ndi Juu n'obe Kraist ma lie ya, ha agaghikwa eji ya ikpe anyi ikpe ozo. [Ọ biaghi ibibi Iwu ahụ ma ọ bu Ndi Amuma kama imezu ha Matiu 5:17 (rd)] Anyi na-ahụ Ndi Kraist nari afọ mbu di ka ndi na-elekota ulo na-eji obi utọ na-enye ihe di ka ike ha si di - ọ bughị n'uzo kwesiri ekwesị site n'iwu. 9 (pg. 173) [Ọ buru na Onye Kraist ga-enye otu ụzọ n'uzo iri n'ihina e nyere ya iwu, mgbe ahụ onyinye ya abughị nke afọ ofufo, ọ bughị di ka ike ya si di, ọ bughikwa n'obi ya kama n'ihina oru. Ya mere, site n'innye otu ụzọ n'uzo iri ya na-enweta ugwo oru ya, nzoputa. (rd)]

Na nari afọ nke atọ, Cyprian nke Carthage bu Onye Kraist mbu na-edede akwukwo kwuru banyere omume nke ikwado ndi ukochukwu n'uzo ego. Ọ gbara ume na di nnoo ka otu ụzọ n'uzo iri si akwado ndi Livai, otu ahụ ka ndi ukochukwu Ndi Kraist kwesikwara. hiwere omume nke ikwu ndi ukochukwu ugwo onwa site na ego ulo uka na akụ nke obodo na nke ndi eze.30 Ya mere, a muru ugwo onwa ndi ukochukwu (pg.

Inye ndi ukochukwu ugwo onwa na-ebuli ha elu karja ndi ozo. Ọ na-emeputa nkedo nke ndi ukochukwu na-atughari ahụ di ndu nke Kraist ka ọ buru azumahia. Ebe ọ bu na a na-akwu "onye pasto" na ndi oru ya ugwo maka ozi, a na-akwu ha ndi okachamara ugwo oru na ndi ozo nke uka na-adaba n'onodu nke idabere na ya. Ọ buru na Ndi Kraist nile kpotururu oku di n'ime ha ka ha buru onye nchujà na-aru oru n'ulo nke Onyenwe anyi, ginị mere anyi ga-eji na-akwu pasto anyi ugwo? Tukwasị na nke ahụ, ikwu onye ukochukwu ugwo na-agba ya ume ka ọ buru onye na-eme ihe utọ. (peeji nke 180-181)

Baptizim

Ọtutu Ndi Kraist na-ekwusa ozi oma kweere ma na-eme baptizim nke ndi kwere ekwe na-emegide baptizim umu oheru. N'otu aka ahụ, otutu ndi Protestant kweere na omume baptizim site n'imikpu ma ọ bu iwusa kama ifesa.2 [Baptizim sitere n'okwu Grik baptizo, nke a sughariri di ka baptizim, ntinye, ntinye, ma ọ bu imikpu, okwu Grik maka ifesa bu rantizo na okwu Grik maka iwusa bu cheo (rd) Na nari afọ mbu, baptizim mmiri bu ụzọ Onyenwe anyi si bja. ruo n'igosiputa okwukwe nke mere na ndi na-edede akwukwo agba oheru na-ejikari baptizim n'onodu okwu okwukwe wee jikota ya na ibu ndi a zoputara.

N'oge anyi [n'ufodu ikekwe otutu uka (rd)] "ekpere onye mmehie" na-edochikari oru nke baptizim ime mmiri. A gwara ndi na-ekweghi ekwe, "Kwuo ekpere a mgbe m gachara, nabata Jizos di ka onye nzoputa gi, a ga-azoputakwa gi." Ma o nweghi ebe ọ bula n'ime Testament Ọhuru anyi na-ahụ na onye ọ bula a na-edu gakwuru Onyenwe anyi site n'ekpere onye mmehie. O nwekwaghi ntakwu ntakwu nke nta n'ime Akwukwo Nso gbasara Onye Nzoputa nke "onwe". N'uzo ozo baptizim ime mmiri bu ekpere onye mmehie na nari afọ mbu! Baptizim so na nnabata nke ozi-oma na o mere ozugbo. (pg 189) [Pita na 1 Pita 3:21 kwuru na baptizim na-azoputa gi ugbo a site na nbilite n'onwu nke Jizos Kraist dika onye na-ario Chineke ka ọ gbaghara ya mmehie ya. (rd)]

Baptizim gosiputara ezumike zuru oke na oge gara aga yana nbata zuru oke n'ime Kraįst na ¼ka ya. Baptizim bu otu oge na omume okwukwe yana ngosiputa nke okwukwe.8 (pg. 189)

Malite na nari afọ nke abụọ, ụfọdụ Ndị Kraįst a ma ama kuziri na baptizim aghaghị jbu oge ntuziaka, ekpere na ibu onu tupu e mee ya.9 I ghaghị igosi na i ruru eru ka e mee gi baptizim site n'omume gi.11 [Q bughị otu ahụ ka o di na Pentikost n'ih i na baptizim e mere ha yiri ka e meela ya ozugbo. (rd)]

Omenala ewepula ezi ihe putara na ike di n'ime baptizim mmiri. Aturu ime nke oma ma mee baptizim ime mmiri bu nkwuputa nke okwukwe n'ihu ndi mmadu, ndi mmuo ojoo, ndi mmuo ozi na Chineke. Baptizim bu ihe iriba ama a na-ahu anya nke na-egosi ikewapu anyi nuwa, 47 onwu anyi na Kraįst, olili ochie anyi, 48 onwu nke ihe ochie, 49 na isacha Okwu Chineke. Iji ekpere onye mmehie dochie baptism ime mmiri nke Testament Qhuru bu imecha baptizim nke igba ama nke Chineke nyere ya. (pg. 196) [Onye ochie ma o bu anu aru (onye mmehie) kwere Kraįst na ozi Ya, nwuru nuzo ndu mmehie ya, e liri * n'ime mmiri (mikpu ma o bu baptizim). A sachapuru ya na mmehie, kpolitere ya di ka ihe qhuru di ndu nke mmuo ma tinye ya nuhu Kraįst, bu Nzuko-nsọ, site n'aka Chineke site nokwukwe, okwukwe, ntukwasị obi na nrubeisi ya. (rd)]

* {Greek sunthapto (anyanwu nwere + thapto entomb) - iji lie, ma o bu onu (Vine's Expository Dictionary) - yabu e liri mmadu na Kraįst n'otu n'otu n'onwu Ya.

Nri Anyasi nke Onyenweanyi

Nye Ndị Kraįst oge mbu, Nri Anyasi nke Onyenwe Anyi bu nri qha mmadu.22 Onodu ahụ bu ememe na onu. Mgbe mbu ndi kwere ekwe gbakotara iri nri, ha nyawara achicha ma bugharja ya. Mgbe ahụ, ha rie nri ha, bu nke e mechiri mgbe a gafechara iko ahụ. Nri Anyasi nke Onyenwe bu n'ezie oriri. O dighikwa ndi ukochukwu na-eje ozi.31 N'ih i okwu Pol doru aka na nti banyere erughi eru na 1 Ndị Korint 11:27-33 ufodu malitere ikuzi Nri Anyasi nke Onyenwe Anyi di ize ndu. N'uzo doru anya, ha ejikotaghi ido aka na nti ahụ banyere ikpa okè megide ndi ogbenye na inubiga mmanya okè di ka akuku na-ekwesighi ekwesị. (pg. 192)

N'ih e di ka n'oge Tertullian (ih e di ka 160 - c. 225), achicha na iko malitere ikewapu na nri ahụ.25 Site n'ihapu nri ahụ, e ji okwu Grik bu Eucharist dochie okwu nke isa achicha na Nri Anyasi nke Onyenwe Anyi.30 Irenaeus (130-200) malitere ikowa ya di ka aja31 ma o bu "aja." Tebul ebe ichuaja bu ebe a na-edosa achicha na iko, a na-ahukwa ya di ka ebe a na-achuru onye ahụ aja.32 Nri Anyasi abughizi ihe omume obodo. O bu emume ndi nchujaja a ga-anu n'ebe di anya na-ekiri ya. N'ime nari afọ nke anu na nke ise, ujọ na ujọ na-ari elu.33 (pg. 194)

Site n'ozizi nke ngbanwe, ndi Chineke ji mmetuta ujọ bjarutere n'ih e ndi di nuwa. Ha na-ala azu obuna ibiakwute ha.43 Mgbe onye nchujaja kwuru okwu Oriri Nso, e kweere na achicha ahụ ghoru Chineke n'ezie44 [n'ezie ghoru anu aru na obara (rd)]. (pg 195) N'ime Testament Qhuru

n'onwe ya, ọ dighị ihe gosiri na ọ bụ ihe ùgwù puru iche ma ọ bụ ọrụ dị onye ọ bụla idu ndú n'ogbakọ ofufe nke Nri Anyasị nke Onyenwe Anyị.⁵² (pg 197).

Mmụta Ndi Kraist

N'uche ihe ka ọtụtụ ná Ndi Kraist, ịga akwụkwọ na-eme ka mmadụ ruo eru ịrụ ọrụ Onyenwe anyị. Ọ gwula ma Onye Kraist gụchara akwụkwọ na mahadum Bible ma ọ bụ ụlọ akwụkwọ seminari, a na-ele ya anya dị ka onye ozi "para", onye ọrụ ụgha na onye Kraist. Onye dị otú ahụ enweghị ike ikwusa ozi ọma, kuziere ihe, mee baptizim ma ọ bụ na-enye nri anyasị nke Onyenwe anyị ebe ọ bụ na a zurubeghị ya n'uzọ ziri ezi ime ihe ndị dị otú ahụ... ọ dị mma? (pg. 199-200)

Ọzụzụ Ndi Kraist na narị afọ mbụ bụ nke e ji aka mee, kama ịbụ nke agụmakwụkwọ. Ọ bụ ihe gbasara mmụta, karịa mmụta ọgụgụ isi. Edozo ya anya na mmụọ, karia ihu lobe ntughari:

Ha mụtara ihe mmụta ndị dị mkpa site n'ibi ndụ nkekoritara ndụ ha na otu ịgwè Ndi Kraist nọ n'okpuru nduzi nke onye ọrụ meworo agadi ma nwee ahụmahụ.

Ya mere, usoro kacha mma maka ịkwado Onye Kraist ọ bụla adịlarị. Ọ na-ebu ụzọ seminari na ọmụmụ ihe izu ụka ga-agafe ha niile. Ha mụtara n'ime ọkụ nke ndụ, n'ezị uche, dị ndụ, na-arụ ọrụ na n'okwu ozi.² (pg. 200)

E nweela usoro mmụta mmụta mmụta okpukpe anọ: (pg. 201-206)

- a. Episcopal – Theology n'oge ndị nna ochie (narị afọ nke atọ ruo nke ise) bụ ọgbakọ n'ihị na ndị ọkà mmụta okpukpe bụ ndị isi n'oge ahụ bụ ndị bishọp.⁶
- b. Monastic - Usoro monastic nke mmụta nkà mmụta okpukpe jikọtara ya na ndụ ascetic na ihe omimi. Ọ bụ ndị monk bi n'ogbè ndị monk kuziri ya, n'otu oge ahụkwa, ndị nna chọpochi dị n'Ebe Ọwụwa Anyanwụ malitere itinye uche n'echiche Plato. Dị ka ihe atụ, Justin Martyr kweere na nkà ihe ọmụma bụ mkpughe Chineke nyere ndị Jentail.¹⁰
- c. Scholastic - Nkeji nke atọ nke mmụta nkà mmụta okpukpe ji omenala mahadum.³³ Abelard (1079-1142) tinyere echiche Aristotelian iji kpughee eziokwu.³⁴ Martin Luther (1483-1546) kwuru "Gịnị ọzọ bụ mahadum karịa ebe a na-azụ ndị ntorobia na ebube Greek."³⁷
- d. Seminarian – nkà mmụta okpukpe seminari tolitere site na nkà mmụta okpukpe ndị a kuziri na mahadum ndị dabere na usoro nkà ihe ọmụma Aristotle. Isi akwụkwọ akụkọ ya bụ na a maara Chineke site n'echiche mmadụ na ọ họtọ ọgụgụ isi karịa obi dika akụkọ nke ịbjarute eziokwu.⁴¹

Ezi uche na ọgụgụ isi nwere ike ime ka anyị mara banyere Chineke ma nyere anyị aka ikwu ihe anyị maara. Ma ha ada ada n'inye anyị mkpughe nke mmụọ. Amamihe abughị ụzọ amata Onyenwe anyị nke ọma. Ma mmetụta ndị ahụ adighikwa. Blasie Pascal (1623-1662) kwuru otu oge "Ọ bụ obi na-aghota Chineke, ọ bughikwa ihe kpatara ya." ⁴⁵ (pg. 206) (rd)]

Ndị ọkà ihe ọmụma Gris bụ Plato na Socrates kuziri na ihe ọmụma bụ omume ọma. Ọdịmma na-adabere n'ókè nke ihe ọmụma mmadụ. N'ihì ya, nkuzi nke ihe ọmụma bụ nkuzi nke idị mma.⁹⁹ N'ebe a ka mgborogwu na mgborogwu nke mmụta nke oge a dị. Ewubere ya n'echiche Plato na ihe ọmụma dabara na omume omume. [Gnosticism (rd)]

Nkuzi nkà mmụta okpukpe nke oge a bụ nkuzi inyefe data. Ọ na-esi na akwụkwọ ndetu gaa na akwụkwọ ndetu. N'ime usoro a, nkà mmụta okpukpe anyị adighi adikari n'okpuru olu. Ọ bụrụ na nwa akwụkwọ akọwapụta echiche nke profeso ya nke ọma, a na-enye ya nzere. Ya mere, ụgha bụ na ndị gụsiri akwụkwọ tozuru oke ozugbo³⁶ n'agbanyeghi na o nwere obere aka ma ọ bụrụ na ọ nwere ahụmahụ na ahụ nke ndụ. Ikekwe nsogbu kacha njọ nke ụlọ akwụkwọ seminarị na kolejị Bible bụ na ha na-eme ka usoro mmadụ cheputara nke ndị ụkọchukwu na-ebi, na-eku ume ma nwee ndụ.¹⁰⁹ (pg. 216-218)

Na-abjaruteghachi agba ọhụrụ ahụ

Omenala gbara ya gburugburu na-emetuta ụka ahụ, o yikwara ka ọ maghi mmetuta ojoo ya. N'ihì ọzuzu ya na agụmakwụkwọ ya, anyị na-anabatakari ihe ọ bụla steeti pasto ma ọ bụ onye nkwsa di ka Akwụkwọ Nso.

Ya mere, anyị n'ozuzu adighi ewere na ọ di mkpa na-aga na Bible na mgbalị iji chọpụta izi ezi nke okwu ya di ka nke ahụ bụ ihe "m na-anụ mgbe nile." Mgbe anyị na-amụ ihe, anyị na-ejikari "usoro ederede akaebe," nke malitere na 1590. Otu igwè ndi ikom a na-akpo ndi okà mmụta Protestant wegbara ozizi nke ndi na-eme mgbanwe na nhazi oge ahụ di ka iwu nke echiche Aristotelian si di.² Ha kwenyere na ọ bughị nanị na akụkụ Akwụkwọ Nso bụ okwu Chineke, kama akụkụ ọ bụla nke ya bụ Okwu Chineke n'ime onwe ya - n'agbanyeghi ihe ndi gbara ya gburugburu. (pg. 222-223)

Otu ụzọ n'ụzọ atọ nke agba ọhụrụ bụ akwụkwọ ozi Pọl. Na mmalite narị afọ nke abuo, mgbe a chikọtara ha n'akwụkwọ, e haziri ha n'usoro n'ogologo na nke di mkpumkpụ. Mgbe a na-achikota Agba Ọhụrụ, e debere ozi ọma na Ọrụ Ndjosi n'ihu akwụkwọ ozi Pọl na Mkpughe na ngwucha. (pg. 226) N'afọ 1227, otu profeso na Mahadum Paris kewara akwụkwọ ndi di na Baijbul n'isiakwukwo. Ọ bughị n'afọ 1551 ka e guputara ahirikwu.¹¹ (pg. 228-229)

A kuziri Ndị Kraist ka ha na-agakwuru Akwụkwọ Nso n'ozuzu ha n'otu n'ime ụzọ asatọ site n'ichọ amaokwu ndi ga-:

- a. kpalie gi.
- b. gwa gi ihe Chineke kwere na nkwa ka i wee nwee ike ikwuputa ya n'okwukwe, na-amanye Chineke ime ihe i choro.
- c. gwa gi ihe Chineke nyere gi iwu ime.
- d. Kwe ka i nwee ike ihota ihe iji mee ka ekwensu maa jijiji ma ọ bụ guzogide ya n'oge awa nke onwunwa.

- e. Gosiputa nkuzi gi nke ukwu ka i nwee ike iberi na dice onye gi na ya na-akpakorita nka mmuta okpukpe.
- f. jikwaa ma o bu gbazie ndi ozo.
- g. "kwusa ozi oma" nke oma ma mee ezigbo ihe "okwuchukwu".
- h. na-aputa mgbe o na-atughari na-enweghi usoro.

Uzo ndi a adighi enye ohere imata ihe ndi gbara ya gburugburu na inwe ike ikpebi ozi onye ode akwukwo na-anwa izi. Ihe ndi gbara ya gburugburu di ezigbo mkpa nke na ewezuga ya, mmadu nwere ike nweta nkwubi okwu na-abughi nke onye ahuzubere. (pg. 230)

Jizos, Onye Ngbanwe

Ndi Kraist oge mbu ji nnoo Kraist kporo ihe. Jizos Kraist bu iti ha na-aku. O bu ndu ha, ume ha, na ntuka isi ihe ha. O bu ya bu ihe ha na-efe ofufe, isiokwu a na-abu abu ha, na ihe ndi ha na-ekwu na okwu ndi ha na-ekwu. Ha mere Onyenwe anyi Jizos Kraist bu isi na onye kasi elu n'ihe niile.6 (pg. 247-249)

- Uka Agba Ohuru
  - a. Enweghi usoro a kapiri onu [liturgy (rd)] nke ofufe.
  - b. Akpokotara na ogbako ndi na-emepe emepe.
  - c. Enweghi onye o bu la di ka onye nkiri [ma e wezuga ndi obia (rd)].
- Ebumnobi ha gbakotara bu:
  - a. Mwulite ibe ya. [gba ume ikwesị ntukwasị obi nye Kraist. (rd)]
  - b. Iji mee ka a hu Onyenwe anyi n'oru niile nke ahuzubere.
  - c. O bughi "oru" okpukpere chi.
  - d. Onodu nke nnwere onwe, spontaneity na onu.
  - e. O bughi ije ozi di ka ikpo okwu maka ozi onye o bu la.
- Nzuko-nsu nke Testament Ohuru biri di ka obodo ihu na ihu.
- Iso Christianityzo Kraist bu okpukpe mbu na nani otu okpukpe n'ubu amataturula nke na-enweghi ememe, ndi ukochukwu na ulo di nsu. N'ime narị afọ atọ mbu nke choochi ahuzubere, Ndi Kraist gbakotara n'ulo. N'oge puru iche, mgbe ufodu, ha na-eji nnukwu ihe owuwu (di ka onu ulo Solomon).
- Choochi ahuzubere enweghi ndi ukochukwu.
- Mkpabi nke nzuko-nsu dara n'ubu ogbako ahuzubere.
- O bughi organic o bughi nhazi. Ejikotaghi ha onu site n'itinye ndi mmadu n'ulo oru, imeputa mmemme, iwu mmemme, na imeputa usoro n'elu elu ma o bu usoro iwu. Uka bu ihe di ndu ma na-eku ume.
- A naghị eme otu uzọ n'uzọ iri mana ha nyere dika ike ha siri di iji nyere ndi ogbenye na ndi na-aku uka aka.
- Baptizim bu olili n'ime mmiri (mikpu) nke mere ozugbo mmadu nwusiri n'ime mmehie. (Pita kwuru na 1 Pita 3:21) "Baptizim na-azoputa gi ugbo a - o bughi iwepu unyi n'anuzubere, kama iri Chineke maka ezi akọ na uche - site na mbilite n'onwu nke Jizos Kraist." (rd)]
- Ha arughi ulo.

- Onye Kraịst tozuru okè nọ n'ọrụ. [Ndi-ozì, ndi amụma, ndi na-ekwusa ozi ọma na ndi ozuzu aturu na ndi nkuzi. (Ndi Efesos 4:11) [Kpọtụ aka na BibleWay mmụta Ndi Ohu Kraịst]
- E kewaghị ha n'okpukpe. Mmadụ nile nọ na Kraịst site n'jnwụ anwụ n'ime mmehie, bụrụ ndi e liri site na imikpu n'ime mmiri, ndi Chineke mere ka ha si n'ọnwụ bilie baa n'ime ihe e kere eke di ndụ ọhụrụ ma tinye n'ime ahụ Kraịst. [Tụtụ aka na nkuzi BibleWay United in Christ]

Mkpebi na Aro

Ndi odee Ndi Kraịst oge mbụ, ndi a na-akpọkarị “ndi nna chọọchi,” bụ ndi ndi odee na ndi dere akwụkwọ e depụtara n'akwụkwọ akụkọ a e hotara, esiteghị n'ike mmụọ nsọ di ka ndi dere Agba Ọhụrụ. Ọnọdụ ozizi ọfọdụ ndi ode akwụkwọ n'okwu ọfọdụ na-emegidekarị nkọwa nke ndi ode akwụkwọ ndi ọzọ n'otu oge ahụ, a naghịkwa ekwenyekarị na ha kwekọrọ n'akwụkwọ nsọ. N'ezie, ọfọdụ ndi edemede zoro aka n'ozizi na nkwenkwe ọfọdụ di ka ozizi ụgha. Nke a na-ekwu, ihe odide ha na-enye ozi bara uru nke omume ọfọdụ na chọọchi ọfọdụ n'ime nari afọ ole na ole ndi mbụ na ka e wepụrụ ndiozi anya, ọ ga-abụkwa na e nwere ozizi na omume ndi na-ezighi ezi.

Ọtụtụ, ma ọ bughị ọtụtụ, n'ime ebubo nke Iso Ụzọ Kraịst na-ekpere arụsị? nwere ike iyi ka ọ di mma nye mmadụ. Mana, tupu a nabata ha di ka eziokwu, a ga-ejiriri nkwpụta sitere na Akwụkwọ Nsọ were ihe ndi gbara ya gburugburu kwadoo ha.

1. Na-esochi ọmụmụ nke onye ọ bụla okwu ma ọ bụ ụgwọ ọ bụla ewepụtara n'ime ebe a ka a ga-amụ ya na obere ọmụmụ otu ebe onye ọ bụla so na ya nwere ike iju ma ọ bụ na-agbagha nkwebi okwu nke ndi ọzọ. Ọ bụrụ na otu a kwenyere na okwu ma ọ bụ ụgwọ di irè, mgbe ahụ, ekwesiri igbasa ọmụmụ ihe ahụ gaa n'igwè buru ibu maka ajụjụ ọzọ na ihe jma aka. Nke a kwesiri inye nghota doro anya na nke ziri ezi kari, ọ ga-enyekwara aka wepụ ọdidi nke jmanyen mgbanwe n'ahụ ụmụna nwoke na ụmụna nwanyi na-amaghị ihe.

2. Tupu edochi omume ọ bụla nke kwubiri na ọ megidere akwụkwọ nsọ, ekwesiri iweputa oge a kapiri ọny na usoro guzobe maka idozi ọdiche nke nghotahie, echiche ma ọ bụ esemokwu. Nwanne nwoke ma ọ bụ nwanna nwanyi ọ bụla kwesiri inwe ohere jmu ihe, juo ajujụ ma ọ bụ ọbuna maa nkwebi okwu ọ bụla ma ọ bụ ihe niile na gburugburu ihunanya. Mgbe ahụ, a ga-eji nwayo nwayo mejuputa ya ma ọ bụrụ na a gosiputara nkwebi okwu ahụ adighi mma.

3. E kwesighi ime mgbanwe naanị maka mgbanwe.

N'ime nnyocha e mere n'oge na-adibeghi anya otu Barna weputara onye na-arusi ọrụ ike na nkwpụta okwukwe nke otu ha nyochara profailu nke ndi America na-ekere okè na okwukwe ha. Ọmụmụ ihe ahụ na-enye nghota ndi a:

1. 53% nke ndi na-aga ụka bụ ụmụ nwanyi [50.7% nke ndi US bi].
2. 56% nke ndi sonyere n'ụka ulọ bụ ụmụ nwoke.

3. 67% nke ndị na-aga ụka alụọla di na nwunye.
4. 50% nke ndị na-aga ụlọ ụka bụ ụmụ nwoke, ya mere 50% bụ ụmụ nwanyi.
5. 56% nke ndị na-aga ụka dị afọ 45 ma o bụ karịa (ndị obodo bụ 52%); 44% bụ 18 ruo 44.
6. Nkezi afọ na ụlọ ụka dị afọ 56 ma o yikarịrị ka ha gụnyere ndị nne na nna nke ụmuntakiri.
7. Ndị ugwu oṅụwa anyanwụ agaghị enwe ike na-arụ ọrụ n'obere otu.
8. Ndị ọdida anyanwụ nwere oke ndị sonnyere n'ụka ebe obibi.
9. Ndị South bụ ndị opekempe na-enwe ndị sonnyere n'ụlọ ụka mana ha mejupụtara ½ nke obere otu ndị biara.
10. Naanị 6% nke ndị Katolik na-aga ụlọ ụka.
11. Ndị ngaghari iwe ozi oma bụ ndị kacha sonnyere.
12. 26 ruo 30% nke ndị isi ojii bụ ndị sonnyere na obere otu na ụlọ ụka ụlọ (nkezi ndị isi ojii mba bụ 13%).
13. 67% nke ndị na-aga ụka na-agụ Akwụkwọ Nso n'èzí "ọrụ ụka."
14. 84% nke ndị sonnyere n'ụlọ ụka na-agụ Akwụkwọ Nso n'èzí "ọrụ ụka."
15. N'ime ụka dị mfe n'ozuzu, ụlọ ụka ụlọ na obere igwè ndị biara na-arushi ọrụ ike ma na-amụ / na-agụ Akwụkwọ Nso ma na-achọ:
  - a. Chọpụta ọnụọgọ ndị nke Kraịst na Okwu Ya.
  - b. Zụlite mmekọrịta ihunanya maka ibe gi
  - c. Banye n'ụwa mee ndị na-eso ụzọ maka ọdịmma ha na otuto Chineke

Echiche Ụka Dị Mfe

N'ime ọrụ niile nke ụlọ ụka dị mfe na nke ụlọ enwere ma o bụ kwesiri inwe nchegbu

- a. nọgide na-ekwesị ntụkwasị obi n'ozizi Kraịst na ndiozi ya.
- b. igbari ma o bụ na-aga n'ihu nke ụka ụlọ ọrụ ọdinala
  1. O ga-agba ndị mmadụ ume ihapụ ụka ọdinala.
  2. Otụtụ seminarị na kolejị Bible ga-emechi.
  3. O ga-adị mkpa ka e mechie ebe nso anyị.
  4. A ga-achụpụ otụtụ ndị pastọ.
  5. Agaghị achikwa òtù nzuzo, ijụ okwukwe na mmegbu.
  6. Ochichị ga-apụ n'anya.
  7. Echiche ndị na-emegiderịta onwe ha ga-ebilite.
  8. Ndị ndu nkịtị erughị eru maka nlekota ndị ọzọ.
  9. Ndị isi nwere mmasị ga-achị nzukọ.
  10. Nkezi nke ụka ụlọ bụ ọnwa 6 yabụ kedu ka Iso Ụzọ Kraịst ga-esi digide.
  11. Ndị ọbịa na ndị ọbịa agaghị enwe ike ichota ụlọ ụka ebe o bụ na enweghị ndepụta akwụkwọ ekwentị.
  12. Ha rerela omenala na-ajụ nmehie na-ajụ "Gaa na Ụka."
  13. Ha na-akwalite ofufe nke onye o bula na nke onye o bula.
  14. Ha alaghachila n'ụwa nke okwukwe.
  15. A gaghị echekwa Orthodoxy
  16. Ozizi ọhịa ga-ejuputa ebe niile.
  17. Ozizi na klaasi Akwụkwọ Nso ga-apụ n'anya na-ebute ndị kwere ekwe na-agughị akwụkwọ. wikipedia.org/wiki/simple_church

Ebee ka Ozizi Ndị Kraịst si bịa?

Anyị na-abịa n'otu n'ime omume ụka kachasi dị nsọ nke ihe niile: okwuchukwu. Wepụ okwuchukwu na Protestant ka ofufe na-aghọ na nnukwu akụkụ a songfest. Wepu okwuchukwu na ndị na-abịa ọrụ ụtụtụ Sunday ga-adaba.

Okwuchukwu a bụ isi ihe mgbakwasị ụkwụ nke okpukpe Protestant. Ruo nari afọ ise, ọ na-arụ ọrụ dị ka elekere-ọrụ. N'ụtụtụ Sọnde ọ bụla, onye ụkọchukwu na-arigoro n'elu ikpo okwu ya wee na-ekwu okwu na-akpali akpali nye ndị na-ege ntị na-anụ ọkụ n'obi.

Ozizi ahụ bụ isi ihe na ọ bụ ya mere ọtụtụ Ndị Kraịst ji aga chọọchị. N'ezie, a na-ekpebikarị ọrụ ahụ site n'ịdị mma nke okwuchukwu. Jụọ mmadụ ka ụka siri dị na Sọnde gara aga na ị ga-enweta nkọwa nke ozi ahụ. Na nkenke, echiche nke Ndị Kraịst nke oge a na-ejikarị okwuchukwu na ofufe ụtụtụ Sunday tūnyere. Ma ọ naghị akwụsị ebe ahụ.

Wepụ okwuchukwu ahụ ma i wepụrụ isi iyi nri ime mmụọ maka ọnụ ọgụgụ na-enweghị atụ nke ndị kwere ekwe (ya mere a na-eche). Mana nke bụ eziokwu bụ na okwuchukwu nke taa enweghị mgborogwu na Akwụkwọ Nsọ. Kama nke ahụ, e si n'omenala ndị ọgọ mmụọ gbaziri ya, lekọta ya ma nabata ya n'okpukpe Ndị Kraịst. Ma e nwere ihe ọzọ.

Ozizi ahụ na-akpaghasi nnọọ nzube Jehova ji hazie mgbakọ ahụ. O nwechaghikwa ihe jikoro ya na ezi uto ime mmụọ.

Ozizi na Akwụkwọ Nsọ

Obi abụọ adighi ya na onye na-agụ paragraf ole na ole gara aga ga-azaghachi, si: "Ndị mmadụ kwusara ozi ọma n'ime Bible dum. N'ezie, ozizi ahụ sitere n'Akwụkwọ Nsọ!" N'ezie, Akwụkwọ Nsọ dekoṛo ka ndị ikom na ndị inyom na-eme nkwasị. Otú ọ dị, e nwere ụwa dị iche n'ime nkwasị na ozizi nke sitere n'ike mmụọ nsọ nke akwara n'ime Akwụkwọ Nsọ na okwuchukwu nke dị ugbo a. Ọ fọrọ nke nta ka ọ bụrụ na a na-eleghara ọdiche a anya mgbe niile n'ihu na anyị nwere ọndụ n'amaghị ama ịgughachi omume anyị nke oge a n'ime Akwụkwọ Nsọ. Yabụ, anyị ezighi ezi nabata nkuzi nkuzi nke taa dị ka nke Akwụkwọ Nsọ. Ka anyị kpughee nke ahụ ntakiri. Ozizi Ndị Kraịst nke oge a nwere ihe ndị a:

- Ọ bụ ihe na-eme mgbe niile-esi n'ikwesị ntụkwasị obi na-ebuga site n'elu ikpo okwu opekata mpe otu ugboro n'izu.
- Ọ bụ otu onye na-eweta ya-karịsịa pastọ ma ọ bụ ọkà okwu ọbịa a họtara ahọtara.

- A na-ebunye ya ndị na-ege ntị na-enweghị uche-n'ezie ọ bụ otu okwu. Ọ bụ ụdị okwu a zụlitere nke nwere otu ụkpụrụ. Ọ na-enwekarị okwu mmeghe, isi atọ ruo ise, na nkwubi okwu.

Jiri nke a tūnyere ụdị nkwusa a kpọturu aha na Bible. Na Tanach (Agba Ochie), ndị ikom Jehova kwusara ozi ọma ma kuzie ihe. Ma okwu ha emetụtaghị okwuchukwu nke oge a. Nke a bụ atụmatụ nke Tanach nkwusa ozi na nkuzi:

- Ndị na-ege ntị na-ekerechi anya nke ọma.
- Ndị amụma na ndị nchụàjà kwuru okwu n'ezoghị ọnu na site n'ibu arọ dī ugbu a, kama site n'ihe e deputara n'edemede.
- Ọ dighị ihe gosiri na ndị amụma Tanach ma ọ bụ ndị nchụàjà na-agwa ndị Jehova okwu mgbe nile. Kama nke ahụ, ọdịdị nke ikwusa ozi ọma Tanach bụ nke na-adighị ahụkebe, na-agbanwe agbanwe, ma na-emeghe maka nsonye ndị na-ege ntị.

Bija ugbu a na ọgbugba ndụ ọhụrụ (Agba Ọhụrụ). Ọkà mmụta Jizọs ekwusaghị otu ndị na-ege ntị ozi ọma mgbe niile. Ozi ọma ya na izi ihe ya nwere ụdị dī iche iche. O wee zie ọtụtụ ndị na-ege ntị ozi ya. (N'ezie, o lekwasiri anya n'ọtụtụ nkuzi Ya n'ebe ndị na-eso ụzọ Ya nọ. N'agbanyeghị nke ahụ, ozi ọ wetara ha na-abụkarị nke a na-atughị anya ya na nke na-abughị eziokwu.)

N'igbaso otu ụkpụrụ ahụ, nkwusa ozi ọma e dekworo n'Orụ Ndịozị nwere ihe ndị a:

- Ọ bụ oge ụfọdụ.
- E weputara ya n'oge pụrụ iche iji nagide nsogbu ụfọdụ.
- Ọ bụ ihe na-enweghị atụ na enweghị usoro nkwuwa okwu.
- Ọ na-abụkarị mkparịta ụka (nke putara na ọ gụnyere nzaghachi na nkwasị nke ndị na-ege ntị) kama ibụ otu okwu (okwu otu ụzọ).

N'otu aka ahụ, akwụkwọ ozi ọgbugba ndụ ọhụrụ ahụ (Agba Ọhụrụ) gosiri na ozi nke Okwu Jehova si n'ogbakọ dum bja ná nnọkọ ha na-enwe mgbe nile." Site ná Ndị Rom 12:6-8, 15:14, 1 Ndị Kọrint 14:26, na Ndị Kọlọsi 3:16, anyị na-ahụ na ọ gụnyere izi ihe, agbamume, amụma, ibụ abụ na okwu ntụle nke a na-arukwa ọrụ. Ndị Kọrint 14:29) ma bụrụ ndị e ji nkwasịtụ akara (1 Ndị Kọrint 14:30).

Na nkenke, okwuchukwu nke oge a e ziri maka oriri Ndị Kraịst bụ ihe mba ọzọ nye ma Tanakh (Agba Ochie) na ọgbugba ndụ ọhụrụ (Agba Ọhụrụ). Ọ dighị ihe ọ bụla n'Akwụkwọ Nsọ nke na-egosi idị adị ya ná nnọkọ ndị mbụ metụtara Mesaja."

Àgwà ọma nke ozi ndịozị e zisara n'Orụ Ndịozị na-apụta ihè mgbe ha leruo ya anya. Hụ ọmụmaatụ Orụ 2:14-35, 7:1-53, 17:22-34.

A chọtara ebe Ndị Kraịst mbụ e dekwere edekọ maka ikwusa ozi ọma mgbe nile ná ngwụsị nari afọ nke abụọ. Clement nke Aleksandria kwara arịrị n'eziokwu ahụ bụ na okwuchukwu emeghị nnọọ ihe gbanwere Ndị Kraịst.

N'agbanyeghị na ọ dabara na ọ dara, okwuchukwu ahụ ghọrọ ihe a na-emekarị n'etiti ndị kwere ekwe ka ọ na-erule nari afọ nke anọ.

Nke a na-ewelite ajujụ ogwu. Ọ bụrụ na e jighị Ndị Kraịst nari afọ mbụ aha n'ihị ozi ọma ha na-ezi, ònye ka Ndị Kraịst nọchiri anya ozi si nweta ya? Azịza ya na-ekwu: E si n'ọdọ mmiri ndị ọgọ mmụọ nke omenala ndị Gris gbaziri ozizi Ndị Kraịst!

Iji chọta isi mmiri nke okwuchukwu ahụ, anyị ga-alaghachi na nari afọ nke ise BC na otu ndị nkuzi na-awaghari awaghari a na-akpọ sophists. A na-akwụ ndị sophists ụgwọ maka imeputa nkwuwa okwu (nkà nke ikwu okwu na-ekwenye ekwenye). Ha wetara ndị na-eso ụzọ wee rịọ ka a kwụọ ha ụgwọ maka izisa okwu ha.

Ndị sophists bụ ndị ọkachamara n'arụrịta ụka. Ha bụ ndị ọkachamara n'iji mmasị mmetụta uche, ọdịdị anụ ahụ, na asụsụ amamihe 'ire' arụmụka ha. Ka oge na-aga, ụdị, ụdị, na nka ikwu okwu nke ndị sophists b́ara b́rụ ihe d́ oké ọnụ ahia karia izi ezi ha. Nke a kpalitere otu ụmụ nwoke ndị ghọrọ ndị maara nkebi ahirijokwu d́ mma, "izulite ụdị n'ihị ụdị." Eziokwu ha kwusara abụghị eziokwu ndị e mere ná ndụ ha. Ha bụ ndị ọkachamara na-eñomi ụdị kama ihe.

Ndị sophists mara onwe ha site na uwe pụrụ iche ha ya. Ụfọdụ n'ime ha nwere ebe ha na-anọ ekwusa ozi ọma mgbe niile. Ndị ọzọ mere njem iji kwuo okwu ha mara mma. (Ha nwetara ezigbo ego mgbe ha mere ya.)

Ozizi Ndị Kraịst nke mbụ e dekwere edekọ d́ n'ihē a na-akpọ Letter nke Abụọ nke Clement nke e dere n'agbata AD 100 na AD 150.

Anyị na-enweta okwu anyị sophistry na sophistical site na sophists. Sophistry na-ezo aka n'echiche d́ nro na nke na-adighi mma (ughā) ejiri mee ka mmadụ kwenye (Soccio, Archetypes of Wisdom, 57). Ndị Gris na-eme mmemme na ụdị onye na-ekwu okwu na ụdị maka izi ezi nke ọdịnaya nke okwuchukwu ya. N'ihị ya, ezigbo ọkà okwu pụrụ iji okwuchukwu ya mee ka ndị na-ege ya ntị kweta ihe ọ maara na ọ bụ ughā. N'uche ndị Gris, imeri arụmụka bụ omume ọma ka ukwu karia igbagha eziokwu. N'ụzọ d́ mwute, otu akụkụ nke sophistry ahapụbeghị n'ogige Ndị Kraịst.

Mgbe ụfọdụ, onye na-ekwu okwu Grik na-abanye n'ogbakọ okwu ya "na-eyilarị uwe mwụda ya." Ọ ga-arigoro n'elu oche ndị ọkachamara ya ka ọ nọrọ ọdụ tupu o weta okwuchukwu ya.

Iji mee ka isi ihe ya pụta, ọ ga-ehota amaokwu Homer. (Ụfọdụ ndị na-ekwu okwu na-amụ Homer nke ọma nke na ha nwere ike ikwughachi ya site n'obi.) N'ihị ya, onye na-asụ nkọ bụ

onye ọkaibe nke na ọ na-akpalikari ndi na-ege ya nti iku aka ha mgbe ọ na-ekwu okwu. Ọ buru na a nabatara okwu ya nke oma, ọfodu ga-akpo okwuchukwu ya "sitere n'ike mmuo nsọ."

Ndi sophists bu ndi nwoke a ma ama n'oge ha. Ọfodu n'ime ha biri n'ugwo oha. Ndi ozọ nwere ihe a kpuru akpu n'ihu oha maka nsopuru ha. Ihe di ka otu nari afọ ka e mesiri, onye oka ihe omuma Gris bu Aristotle (384-322 BC) kwuru okwu nke nwere isi ato. Aristotle kwuru, si: "Ihe dum ga-enwe mmalite, etiti, na ogwugwu."

Ka oge na-aga, ndi oka okwu Gris tinyere ukuru nke isi ihe ato Aristotle kwuru n'okwu ha. Ndi Gris na-anubiga manya okè.' Yabu, ndi sophists gara nke oma. Mgbe ndi Rom wegbara Gris, ha newwara masi n'iko okwu. N'ihu ya, omenala ndi Gris na ndi Rom zulitere aguu na-enweghi afọ ojuju maka inu ka mmadu na-ekwu okwu onu. Nke a di nnoo mma nke na "ozizi" sitere n'aka okachamara oka ihe omuma mgbe nri abali gasiri bu udi nturu ndu mgbe niile.

Ndi Gris oge ochie na ndi Rom lere nkwa okwu anya di ka otu n'ime udi nka kacha mma. N'ihu ya, ndi na-ekwu okwu n'Alaaze Ukwu Rom ji otu okwa mara mma nke ndi America na-ekenye ndi na-eme egwuregwu nkiri na ndi okachamara n'egwuregwu toro. Ha bu kpakpando na-egbuke egbuke nke oge ha. Ndi na-ekwu okwu nwere ike ime ka igwe mmadu nwee nkuda mmuo nani site n'ike ikwu okwu ha. Ndi na-akuzi nkwa okwu, ndi oka mmuta sayensi bu isi n'oge ahụ, bu mpako nke obodo ukwu o bua." Ndi oka okwu ha meputara bu ndi a ma ama.

Obija nke iyi ozọ emetọ

N'ihu di ka nari afọ nke ato, e mere ohere mgbe ozi ibe ya kwusiri n'ahu Kraist." N'oge a, ndi ikpeazu n'ime ndi oru bu Ndi Kraist na-ejeghari ejeghari bu ndi kwuru okwu n'ihu ibu amuma na nkwa n'onwe ha hapuru akwukwo akuko ihe mere eme nke chochi. Iji mejuputa onuno ha, ndi ukochukwu malitere iputa. Nzuko ndi mepere emepe malitere inwu anwu, nnoo chochi bira na-aga n'ihu n'igba n'ulo oru ofufe.

Ka usoro nhazi okwa malitere igbanye mkporogwu, echiche nke "okachamara okpukperechi" putara. N'agbanyeghi mgbanwe ndi a, Ndi Kraist na-aru oru nwere nsogbu ibanye n'ihu owuwu nke chochi a na-agbanwe agbanwe.' O nweghi ebe ha ga-eji egosiputa onyinye ha. Ka o na-erule nari afọ nke ano, a malitela chochi ahụ n'uzo zuru ezu.

Ka nke a na-eme, otutu ndi na-ekwuchitere ndi ogo mmuo na ndi oka ihe omuma na-agho Ndi Kraist. N'ihu ya, echiche nka ihe omuma ndi ogo mmuo abanyela n'ogbakọ Ndi Kraist n'amaghi ama. Otutu n'ime ndi ikom a ghoru ndi oka mmuta okpukpe na ndi ndu nke chochi Ndi Kraist oge mbu. A maara ha di ka "ndi nna chochi," ọfodu n'ime ihe odide ha ka dikwa n'ebe anyi no.

N'ihu ya, echiche ndi ogo mmuo nke onye oka okwu a zuru azu bu onye na-ekwu okwu n'onu ego kwagara kpomkwem n'obara Ndi Kraist. Riba ama na echiche nke "okachamara nkuzi a na-

akwụ ụgwọ" sitere na Gris, ọ bughị Hibru. Ọ bụ omenala ndị nkuzi Hibru ka ha na-azụ ahịa ka ha ghara ịna-ana ego maka ozizi ha.

Ihe dị n'akụkọ a bụ na ndị a bụbu ndị na-ekwu okwu n'ekpere arụsị (nke ghorọ Ndị Kraịst ugbu a) malitere iji nkà ikwu okwu ndị Gris na Rom mee ihe maka nzube Ndị Kraịst. Ha na-anọdụ ala n'ọche ha ma kọwaa akụkụ Akwụkwọ Nsọ dị nsọ, dị nnọọ ka ọkà mmụta sophist ga-enye nkọwa nke akụkụ Akwụkwọ Nsọ dị nsọ nke Homer. Ọ bụrụ na i jiri ozizi ndị ọgọ mmụọ nke narị afọ nke atọ tūnyere ozizi otu n'ime ndị nna chọchị na-enye, ị ga-ahụ na ma usoro ahụ na nkebi ahịrịokwu ahụ yiri nnọọ.

Ya mere, a na-amụba ụdị nzikọrịta ozi ọhụrụ n'ime ụka Ndị Kraịst-ụdị nke mesiri ike nkwa okwu na-egbu maramara, uto asụsụ ọkaibe, ikwu okwu mara mma, na otu okwu. Ọ bụ ụdị e mere iji nwee obi uto na igosi nkà ikwu okwu. Ọ bụ nkwa okwu ndị Gris na Rom. Ọ bụkwa nanị ndị e nyere ọzụzụ na ya ka e kwere ka ha kwuo okwu ná mgbakọ ahụ! (Ọ dị nke ọ bụla n'ime nke a ọ maara nke ọma?) Otu ọkà mmụta si otú a kwuo, sị: "Mkpọsa ozi mbụ nke ozi Ndị Kraịst bụ mkparịta ụka uto abụọ. . . gbadara n'ime a monologue.

N'otu okwu, okwuchukwu Greco-Roman nọchiri ibu amụma, ikesa ghe oghe, na nkuzi sitere n'ike mmụọ nsọ. Ozizi ahụ ghorọ ihe ụgwù nke ndị isi ụka, ọkachasi ndị bishọp. Ndị dị otú ahụ aghaghị ịbụ ndị a gụrụ akwụkwọ n'ụlọ akwụkwọ ndị na-ekwu okwu ka ha wee mụta otú e si ekwu okwu. E wezuga agụmakwụkwọ a, e kweghị ka Onye Kraịst na-agwa ndị Chineke okwu. N'ihe dị ka narị afọ nke atọ, Ndị Kraịst na-akpọ okwuchukwu ha ndị enyi, bụ otu okwu ndị Gris na-ekwu okwu na-ekwu maka okwu ha. Taa, mmadụ nwere ike ịga ụlọ akwụkwọ seminarị nke a na-akpọ homiletics iji mụta otú e si ezi ozi ọma. A na-ewere Homiletics dị ka "sayensi, na-etinye iwu nke nkwa okwu, nke na-alaghachi na Gris na Rom.

N'ikwu ya n'uto ọzọ, ọ bughị okpukpe (okwuchukwu) ma ọ bụ homiletics (nkà nke ikwusa ozi ọma) esighị n'aka Ndị Kraịst. E zuru ha n'aka ndị ọgọ mmụọ. Iyi ọzọ e merurụ emerụ mere ka ọ bata n'okwukwe Ndị Kraịst ma mebie mmiri ya. Iyi ahụ na-asosikwa ike taa dị ka o mere na narị afọ nke anọ.

Chrysostom na Augustine

John Chrysostom bụ otu n'ime ndị ọkà okwu Ndị Kraịst kacha ukwuu n'oge ya. (Chrysostom pụtara "onye onụ na-acha ọla edo.") Ọ ditubeghị mgbe Constantinople anụ "ozizi dị ike, na-egbukepụ egbukepụ, na nke eziokwu" dị ka ndị ahụ Chrysostom kwusara. Ukworokwọ Chrysostom ama eneñede ọdọñ owo tutu mme owo ọsiwak ndisaña nka iso man ọkop uyo esie.

N'ibụ onye e nyere onyinye nke onye na-ekwu okwu bụ gab, Chrysostom mụtara ka e si ekwu okwu n'okpuru onye ọka iwu na narị afọ nke anọ, Libanius. N'elu akwa ya, Libanius (onye nkuzi ọgọ mmụọ nke Chrysostom) kwuru na ya gaara abụ onye ga-anọchi anya ya "ma ọ bụrụ na Ndị Kraịst ezurughị ya" (Hatch, Influence of Greek Ideas and Usages, 109).

Okwu ya siri ike nke ukwu nke na a na-ejikari otuto ogbakọ akwusi okwuchukwu ya. N'otu oge, Chrysostom kwuru okwuchukwu na-akatọ iti mkpu na-ekwesighi ekwesị n'ulo Chineke. Ma, ogbakọ ahụ nwere mmasi n'ozizi ahụ nke na mgbe o kwuchara ozi oma, ha toziri otu o si kee ha. Akukọ a na-egosi ike na-enweghi ike ikwu okwu Grik.

Anyi nwere ike ito ma Chrysostom na Augustine (354-430), onye bubu profeso nkwuto okwu, na ha mere akuku okwu onu na akuku nke okpukpe Ndi Kraist." Na Chrysostom, okwu Grik ahụ ruru n'otutu ya kasi elu. okwuchukwu ya iji nweta ike ikwu okwu."

N'Augustine, okwuchukwu Latin ruru n'ebe kacha elu. Udi okwuchukwu Latin di n'owa karja udi Grik. O lekwasiri anya na "mmadu nkiti" ma duzie ya n'okwu di mfe kari. Zwingli weere John Chrysostom di ka ihe nlereanya ya n'ikwusa ozi oma, ebe Luther weere Augustine di ka ihe nlereanya ya." Ma udi Latin na Grik gunyere udi nkowa nke amaokwu n'amaokwu yana nkowa nkowa. N'agbanyeghi nke ahụ, Chrysostom na Augustine guzoro n'usoro omumu nke ndi oka mmuta Gris. Ha nyere anyi nkwuwa okwu Ndi Kraist na-egbu maramara. Ha nyere anyi okwu "Christian" na Greek

Otu Ozizi Si Emeru Uka

O bu ezie na a na-asopuru ya kemgbe nari afo ise, okwuchukwu a na-emekari emetutala chochi ahụ n'uzo na-adighi mma n'otutu uzo.

Nke mbu,okwuchukwu na-eme ka onye nkwusa buru onye na-eme omume oma nke ogbakọ ogbakọ na-enwe mgbe niile. N'ihia ya, a na-egbochi ikere okere n'ogbakọ n'uzo kasi mma, a na-egbochikwa ya n'uzo kasi njo. Ozizi ahụ na-eme ka chochi buru ebe a na-ekwusa ozi oma. Ogbakọ ahụ na-aghwanye igwe ndi ogbi na-ekiri ihe nkiri. O nweghi ebe a ga-eji kwusi ma o bu gbaa onye nkwusa ahụ ajuru mgbe o na-ekwu okwu ya. Ozizi ahụ na-akpachapu ma na-atuba oru aru nke Kraist. O na-akwalite okwa nchaja na-adighi mma site n'ikwe ka ndi nkuzi chikwaa nnoko uka kwa izu.

Nke abuo, Ozizi ahụ na-egbochikari uto ime mmuo. N'ihia na o bu ihe na-eme otu uzo, o na-akwado passivity. Ozizi ahụ na-egbochi ogbakọ ka o ruo oru dika ebumnobi ya. O na-akpagbu ozi ibe ya. O na-egbochi ikere okere. Nke a na-eme ka uto ime mmuo nke ndi Jehova banye n'imi ozu.

Dika Ndi Kraist, ha ga-aruriri oru ma o buru na ha ga-etolite (lee Mak 4:24-25 na Ndi Hibru 10:24-25). O dighi onye na-eto eto site n'ige nti nke oma site n'izu ruo n'izu. N'ezie, otu n'ime ebumnobi nke nkuzi nke agba ohuru bu ime ka onye o bu na-aru oru (Ndi Efesos 4: 11-16). O bu igba ndi otu ume ka ha meghee onu ha na nzuko ahụ (1 Ndi-Ko 12-14).

Ozizi nkiti na-egbochi usoro a.

Nke atọ, Okwuchukwu ahụ na-ehekwa echiche ndị ụkọchukwu na-akwadoghị nke Akwụkwọ Nsọ. Ọ na-emepụta oke na ịdabere na pathological na ndị ụkọchukwu. Ozizi ahụ na-eme ka onye nkwusa bụrụ ọkachamara okpukpe - naanị onye nwere ihe ọ bụla kwesiri ekwesị ikwu. A na-emeso onye ọ bụla ọzọ dị ka onye kwere ekwe nke abụọ - onye na-ekpo ọkụ pew. (Ọ bụ ezie na a naghị ekwukarị nke a, ọ bụ eziokwu a na-ekwughị okwu)"

Olee otú pastọ ahụ ga-esi mụta ihe n'aka ndị ọzọ so n'ahụ Kraịst ma e mechie ogbi? Olee otú chọọchị ga-esi mụta ihe n'aka pastọ mgbe ndị òtù ya na-enweghị ike ijụ ya ajujụ n'oge ọ na-ekwu okwu? Olee otú ụmụna nwere ike isi mụta ihe n'aka ibe ha ma ọ bụrụ na a na-egbochi ha ikwu okwu n'omumụ ihe?

Ozizi a na-eme ka "ụka" dị anya ma bụrụ ihe na-abughị nke onye." Ọ napurụ onye ụkọchukwu ịnata nri ime mmụọ n'ogbakọ, ọ na-anapụkwa chọọchị ịnata nri ime mmụọ n'aka ibe ya.

Nke anọ, kama ịkwado ndị-nsọ, okwuchukwu ahụ na-emebi ha. Ọ baghị uru ka ndị ozi na-ada ụda na-ekwu banyere "ịkwadebe ndị nsọ maka ọrụ nke ozi," nke bụ eziokwu bụ na okwuchukwu nke oge a a na-ekwusa kwa izu enwechaghị ikike iji kwadebe ndị Jehova maka ozi ime mmụọ na ịrụ ọrụ.

Otú ọ dị, ọ dị mwute, ọtụtụ n'ime ndị Jehova riri ahụ n'inye okwuchukwu dijị ka ọtụtụ ndị nkwusa riri ahụ n'ime nkwusa ha.

N'uzọ dijị iche, izi ihe nke e ji Agba Ọhụrụ zie ọgbakọ ahụ ka o nwee ike ịrụ ọrụ n'enweghị onye ụkọchukwu.

Nke ise, Okwuchukwu nke taa na-abụkarị ihe na-abaghị uru. Ọtụtụ ndị nkwusa na-ekwu dijị ka ndị ọkachamara n'ihe ha na-ahụtụbeghị. Ma ọ bụ ihe na-adighị ahụkebe/nkà mmụta ihe omuma, ofufe/na-akpali akpali, na-achọsi ike/na-akpali akpali, ma ọ bụ na-atọ uto/na-atọ uto, okwuchukwu ahụ adighị etinye ndị na-ege ntị n'ime ahụmahụ kpomkwem, nke bara uru nke ihe e kwusara. Ya mere, okwuchukwu a na-abụkarị bụ nkuzi igwu mmiri na ala akorọ! O nweghị uru ọ bụla bara uru. A na-ekwusa ọtụtụ ihe, mana obere ala. Ọtụtụ n'ime ya bụ n'ihu lobe. Ịzụ akwụkwọ n'oge a anaghị agabiga ikesa ozi na ịkwado ndị kwere ekwe ka ha nweta ahụmahụ na iji ihe ha nụrụ mee ihe.

N'akụkụ a, okwuchukwu na-egosiputa ezi nna ya - okwu okwu Greco-Roman. A na-asa okwu nkwuwa okwu Greco-Roman n'ime abstraction. Ọ gụnyere ụdị ndị e mere iji nwee obi uto na igosiputa amamihe kama ịkuziri ma ọ bụ ịzụlite nkà n'ime ndị ọzọ. Ozizi a na-egbu maramara nke oge a nwere ike ime ka obi dijị uto, kpalie ọchịchọ, ma kpalie uche. Mana ọ naghị adịkarị ma ọ bụrụ na ọ na-egosi ndị otu otu esi esi pụọ n'azụ. N'uzọ ndị a nile, okwuchukwu nke oge a na-emezughị ụgwọ ọrụ ya n'ikwalite ụdị uto ime mmụọ ọ na-ekwe nkwa. N'ikpeazụ, ọ na-eme ka

ịda ogbenye nke ụka kawanye njo. Ozizi ahụ na-eme di ka ihe mkpali nwa oge. Mmetụta ya na-adịkarị mkpụmkpụ.

Ka anyị kwuo eziokwu. E nwere ọtụtụ Ndị Kraịst e zisaworo ozi ọma kemgbe ọtụtụ iri afọ, ha ka bụkwa ụmụ ọhụrụ n'ime Kraịst. Ndị Kraịst adighi agbanwe nani site n'inu okwuchukwu kwa izu kwa izu. A na-agbanwe ha site na nhụta ha na YAHUAH mgbe nile. N'ihia ya, a kpọrọ ndị na-eje ozi ka ha kwusaa ozi ọma Jehova, ọ bughị ozi gbasara Ya. A kpọkwara ha ka ha mee ka ozi ha na-arụ ọrụ nke ọma. Akpọghị ha ọ bughị nani ka ha kpughe Mesaja site n'okwu ọnu, kama ka ha gosi ndị na-ege ha ntị ka ha ga-esi nweta ahụmahụ, mara, soro, na ijere Ya ozi. Okwuchukwu nke oge a na-enwekarị ihe ndị a di mkpa.

Ọ bụrụ na onye nkwusa enweghị ike iweta ndị na-ege ya ntị na ahụmahụ ime mmụọ nke ihe ọ na-eje ozi, ihe ga-esi na ya pụta ga-adite aka. Ya mere, ụka choro ndị nkuzi ole na ole na ndị nkuzi ime mmụọ karịa. Ọ chokwara ndị pụrụ ikpọsa Mesaja ahụ nke ukwuu, marakwa otú e si eziga ndị Jehova ka ha hụ Onye ahụ e kwusara ozi ọma. N'elu nke ahụ, ọ di Ndị Kraịst mkpa ntuziaka ka ha ga-esi soro ndị ogbakọ ndị ọzọ kerita Mesaja a di ndụ maka iwulirita ibe ha elu.

N'ihia ya, ọ di ezinulo Ndị Kraịst mkpa mweghachi nke omume igbarita ibe ha na ijekorita ozi na nari afọ mbụ. N'ihia na agba ọhụrụ na-adabere na mgbanwe nke mmụọ n'ihia abụọ a.

N'ezie, onyinye izi ihe di ná mgbakọ ahụ. Ma ozizi ga-esi n'aka ndị kwere ekwe nile (1 Ndị Korint 14:26, 31) nakwa site n'aka ndị nwere nkà izi ihe pụrụ iche.

(Ndị Efesos 4:11; Jemes 3:1). Anyị na-aga n'ebe di anya na okèala Akwukwọ Nso mgbe anyi kwere ka nkuzi were n'udị okwuchukwu ma weghachi ya na klas nke ndi okà okwu okachamara.

Na-ekechi ya

Ikwsa na ikuziri Okwu Jehova ọ dabeere n'Akwukwọ Nso? Ee, kpam kpam. Ma okwuchukwu a na-ekwu n'oge a na-ekwu okwu n'okpukpe okwu ya na ikwsa ozi ọma na izi ihe ndi di n'Akwukwọ Nso kwekorọ.

A pughị ihu ya n'Agba Ochie, ozi nke YAHUSHUA, ma ọ bu ná ndu nke nzuko oge ochie.”— Ọzokwa, Shaul gwara ndi Grik ya toghatara na ya juru ibu ndi usoro nzikorita ozi nke ndi ogo mmuọ ya dikoro ndu na-emetuta ya (1 Ndị Korint 1:17,22; 2:1-5.)

Ma ginị banyere 1 Ndị Korint 9:22-23 (NLT) , bụ ebe Shaul kwuru, si: “M na-agbalị ka mụ na onye ọ bụla nwee ihe jikoro ya, na-emekwa ihe nile m pụrụ ime iji zoputa ụfọdu”? Anyi ga-arụ ụka na nke a agaghị agunye ime okwuchukwu kwa izu ka ogbakọ ofufe niile lekwasiri anya, nke gaara egbochila mgbanwe nke ndi kwere ekwe na nwulite ibe ha.

A tury ime okwuchukwu ahụ n'afọ nke okwu okwu Grik. A mury ya n'ogbakọ Ndi Kraist mgbe ndi ogo mmuo ghorọ Ndi Kraist malitere iwebata udi onu ha si ekwu okwu n'ogbakọ. Ka o na-erule nari afọ nke ato, ndi ndu Ndi Kraist biara zie ozi oma. Ka o na-erule nari afọ nke ano o ghorọ ukpuru.

Iso Uzọ Kraist abanyela n'omenala ndi gbara ya gburugburu. Mgbe pasto gi na-awulikwa elu igwe okwu ya yi uwe mwuda ya iji kwusaa ozi oma ya di nsọ, n'amaghi ama, o na-arụ oru onye okà okwu Grik oge ochie.

Ka o sina di, n'agbanyeghi eziokwu ahụ bu na okwuchukwu nke oge a enweghi ntakiri uru Akwukwo Nso kwadoro idi adi ya, o nogidere na-enwe mmasi n'uzo na-enweghi isi n'anya ihe ka otutu na Ndi Kraist nke oge a. O gbanyere mkporogwu n'uche Ndi Kraist nke na ihe ka otutu n'ime ndi pasto na ndi nkiti na-ekwere na Bible adighi ahụ na ha na-akwado ma na-eme ka omume Akwukwo Nso na-akwado ghi site n'odinala. Okwuchukwu abanyela na-adigide adigide.

N'ih ihe niile anyi choputara gbasara okwuchukwu nke oge a, tlee ajuju ndi a:

Olee otu mmadu ga-esi ekwusa ozi oma banyere ikwesị ntukwasị obi n'Okwu Jehova mgbe o na-ekwusa ozi oma? Oleekwa otu Onye Kraist ga-esi jiri nwayo ndu ala n'ukwu wee kwado okwa nchu-aja nke ndi kwere ekwe nile mgbe o na-anodu ala n'echeghi echiche? Iji tinye isi ihe di mma na ya, olee otu i ga-esi kwuo na i na-ejide ozizi sola nke ndi Protestant ("site n'Akwukwo Nso nani") ma ka na-akwado okwuchukwu ahụ?

Di ka otu onye na-edede akwukwo si kwuo n'uzo doro anya, "Ozizi ahụ bu, n'omume, kariji nkato. O ghoro njedebe n'onwe ya, di nsọ - ihe sitere na nkwanye ugwu gbagoro agbagoro maka 'odinala ndi okenye' ... n'ih i 'olulu-iyi tiwara etiwa' nke ndi nna ha (Jeremaja 2:13).

O di n'ezie ebe o bu di na corral nke uka maka ehi di nsọ di ka okwuchukwu ahụ? Ikwelite nghota Hibru nke Akwukwo Nso Hibru; Ebee Ka Ozizi Ndi Kraist Si Nweta?

Isi mmalite

- Iso Uzọ Kraist na-ekpere arusi?na-enyocha mgborogwu nke Omume Uka Anyi, Frank Viola na George Barna, 1998, Tyndale House Publishing, Inc.
- Biko ndi ezi okwukwe a ga-ebili?Mbiputa nke ato, David Bercot 1989, Pigharja mbiputa, Amberson, PA
- Ulo oru Shalom nke South Pacific - Ikwelite Nghota Hebra nke Akwukwo Nso Hibru; Ebee Ka Ozizi Ndi Kraist Si Nweta?
<http://webdesign97.tripod.com/shalominstitutepromotinghebrewuunderstandingofscripture/id40.html>
- Uka m o bu nzuko agba ohuru n'ezie?Darryl M. Erkel (1994)

- Onye na-arusi oru ike na "Otu" Nkwuputa Okwukwe?George Barna barna.org/faith-spirituality/400-who-is-active-in-group-expressions-of-faith-barna-study-examines-small-groups-sunday-school-and-house-churches
- Uka Di Mfe(Wikipedia.org/wiki/simple_church).